

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2014 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2014

2

Vilnius 2015

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2014

2

Vilnius 2015

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

JONAS DRUNGILAS

**LENKŲ GIMINIŲ, ĮSIKŪRUSIŲ ŽEMAITIJOJE, GENEALOGINĖS
SAVIMONĖS ATSPINDŽIAI ANTROPONIMIJOJE:
KILMĖS MOTYVAS (XVI A. ANTROJE PUSĖJE – XVIII A.)***

...pierwszy przeniosł się z Korony w Litwię¹

Ši XIX a. sudarytos Gorskių giminės genealogijos ištrauka atskleidžia iš Lenkijos atvykusios ir Žemaitijoje įsikūrusios giminės XVI a. antrosios pusės istorijos fragmentą, kurio fiksavimas liudija jo svarbą, o tuo pačiu rodo giminės atmintyje funkcionavusią gyvybingą genealoginę savimonę. Pastaruoju metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) kilmingųjų genealoginės savimonės tyrimai yra suaktyvėję², tačiau atvykusių ir LDK įsikūrusių lenkų³ giminių genealoginė atmintis, remiantis asmenvardžių analize, nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio⁴. Dėl to šalia žinomų genealoginės

Straipsnis parengtas tarptautinio mokslinio projekto „Od szlachty do ziemiaństwa. Geneza i trwanie na obszarach niejednolitych etnicznie dawnej Rzeczypospolitej“ (program Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki“ w latach 2012–2014, grant nr. 12H 11 0016 80) lėšomis.

Norėčiau nuoširdžiai padėkoti dr. Rūtai Čapaitei, kuri maloniai pasidalijo savo pastabomis bei įžvalgomis.

¹ *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius* (toliau – *LMAVB RS*), f. 37, b. 3020, l. 8.

² Pirmiausia vertėtų paminėti A. Railaitės-Bardės disertaciją, kurioje pateikta nemaža dalis ligtolinių LDK diduomenei, bajorijos genealoginei savimonei skirtų darbų, žr.: A. Railaitė-Bardė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginė savimonė ir jos atspindžiai heraldikoje XVI–XVIII a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2013.

³ Šiuo ir kitais tekste vartojamo termino „lenkų“ atvejais įvardijame iš tuometinės Lenkijos Karalystės teritorijos atvykusius bajorus.

⁴ Tokią situaciją nulėmė seniai Vidurio Rytų Europos regiono moksle susiklosčiusi tradicija, kad antropomimų teikiama informacija bei jų tyrimai dažniausiai yra tarsi rezervuojami kalbininkams, kurie asmenvardžius analizuoja lingvistiniu aspektu: jų kilmę, formavimąsi ir pan. Šiame kontekste išsiskiria etnologo ir sociologo

savimonės tyrimo metodų norėtuși panaudoti neįprastą, dar menkai šioje problematikoje išnaudotą⁵ „instrumentą“ – antroponimiją.

Tad čia plačiau aptarsime šio tyrimo metodą bei su juo susijusius probleminius uždavinius. Pirmiausia naudojantis lenkų kilmės giminių genealogijomis fiksuojami jų narių asmenvardžiai, kurie atspindėjo atvykėlių ištakas – tėvonines valdas bei giminių pirmtakus: identifikuojamus (į LDK emigravusių šakų pradininkus) bei legendinius protėvius. Taigi pagrindinis dėmesys sutelkiamas ne į pirmąjį įvardijimo sandą – asmens vardą, bet į kitą komponentą – prievardžius (dažniausiai pasitaikančius tarp vardo ir pavardės), tuo pačiu stebint giminės pavardės formavimąsi. Po to narpliojama šių prievardžių formų kilmė (asmenvardinė, pareigybinė, toponiminė). Galiausiai analizuojamas giminės vertikalios mobilumo faktorius, jos narių kopimas pareigybiniais „laipais“, kuris aiškiau parodo giminės vertybinių kriterijų suvokimo (kilmės) bei jų iškėlimo, paviešinimo (formos antroponimuose) reiškinį, taip atskleidžiant šio reiškinio priežasčių bei formų sąveiką. Taip pat tikimasi, kad remiantis šiais tyrimais vėliau galbūt pavyks atskleisti tam tikrų kilmės formų pasirinkimo motyvaciją bei jų chronologinę koegzistenciją.

J. S. Bystrońo bei teisės istoriko J. Matuszewskio darbai, kuriuose struktūruotai pateikiami kilmingųjų asmenvardžių tipai, formos. Visgi į pastebėtų reiškinų ypatumus jie toliau nesigilino (žr. J. S. B y s t r o ń, *Nazwiska polskie*, Warszawa, 1993; J. M a t u s z e w s k i, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź, 1975. Beje, pastarasis tyrinėtojas sulaukė kritikos, kad rašydamas apie asmenvardžių raidą, visiškai netyrė viduramžių Lenkijos riterių genealogijų, todėl neišvengė klaidų, plačiau apie tai žr. K. M o s i n g i e w i c z, Imię jako źródło w badaniach genealogicznych, *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, pod red. J. Hertla, Toruń, 1982, s. 93). Tad be šių darbų bei kalbininkų studijų, atskirų istorinių asmenvardžių tyrimų iki šiol nėra.

Vertėtų pastebėti, kad kiek kitokia situacija susiklostė Vakarų Europoje, kur nuo XX a. 8 dešimtmečio prancūzų istorikų mediavistų grupės (M. Bourin, P. Beck, P. Chareille, J. Menant ir kt.) organizuoja asmenvardžių raidai viduramžiais skirtus seminarus, konferencijas, rengia straipsnių rinkinius (vėliau prisidedant ispanų, amerikiečių, ir kt. šalių tyrėjams). Tai lėmė, kad istorinė antroponimika Vakarų Europoje įgavo visiškai kitokią dimensiją istorijos moksle (žr. *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, vol. 1: *Études d'anthroponymie médiévale, I^e et IIe rencontres, Azay-le-Ferron*, éd. M. Bourin, Tours, 1988; vol. 2: *Persistances du nom unique*, t. 1: *Les cas de la Bretagne. L'anthroponymie des clercs*, t. 2: *Désignation et anthroponymie des femmes. Méthodes statistiques pour l'anthroponymie*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 1992; vol. 3: *Enquêtes généalogiques et données prosopographiques*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 1995; vol. 4: *Discours sur le nom: normes, usages, imaginaire (VIe–XVIe siècles)*, éd. P. Beck, Tours, 1997; vol. 5: *Intégration et exclusion sociales: lectures anthroponymiques*, t. 1: *Serfs et dépendants au Moyen Âge (VIIIe–XIIe s.)*, t. 2: *Serfs et dépendants au Moyen Âge: „le nouveau servage“*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours, 2002; vol. 6: *Le nom: histoire et statistiques. Quelles méthodes quantitatives pour une étude de l'anthroponymie médiévale?*, éd. P. Chareille, Tours, 2008, ir kiti straipsnių rinkiniai.

⁵ Plačiau apie antroponimijos svarbą istoriniams tyrimams bei glaustą jos tyrimų apžvalgą, skirtą viduramžių laikotarpiui, Vakarų Europoje žr.: F. Menant 2011 m. sausio 9–21 d. vesto seminaro tekstą: *Le nom, document d'histoire sociale ou L'anthroponymie comme outil de classement social, Les sociétés européennes au Moyen Âge: modèles d'interprétation, pratiques, langages*, Paris, 2011, p. 2–17; o Rytų Europoje – В. Б. К о б р и н, *Опричина. Генеалогия. Антропонимика*, Москва, 2008, с. 234–245.

Tyrimui pasirinktas kelių šimtmečių – XVI a. antrosios pusės – XVIII a. (kai kada pasitelkiant vėlesnių amžių informaciją) laikotarpis, nes mentaliniai pokyčiai geriausiai atsiskleidžia tiriant ilgesnį laiko tarpą. Be to, akumuluojant lenkiškų giminių vartotus antroponimus, įvairias jų variacijas, pasitaikančias laiko tėkmėje, atsiveria ženkliai platesnis jų spektras, kuris leidžia geriau apčiuopti vykstančius pokyčius giminės viduje, o tuo pačiu tarsi punktyrais paženkлина informacijos sklidimą per atskiras giminės kartas. Taip lenkų bajorų, kaip atskiro bajorijos segmento (kuris bendrame fone iš pirmo žvilgsnio tarsi itin neišsiskiria), mentaliteto tyrimas prisidėtų prie į LDK įsiliejusių etninių darinių išlaikyto savitumo atskleidimo.

Tad straipsnyje pasitelkę iš Lenkijos atvykusių giminių, XVI a. antroje pusėje – XVIII a. įsikūrusių ir patekusių į Žemaitijos kunigaikštystės⁶ valdžios ratą, asmenvardžius, per juos mėginsime atskleisti šių giminių genealoginėje savimonėje pulsuojantį kilmės motyvą.

Įvadinės pastabos: asmenvardžiai ir atmintis

Norint suvokti šį trejopą giminės (asmens) statuso, kilmės ir atminties santykio išraišką asmenvardžiuose, pravartu atsižvelgti į svarbesnes šioje problematikoje išsakytas metodines pastabas, kurios padės suprasti paties reiškinio esmę.

Pirmiausia vertėtų atkreipti dėmesį, kad XVI a. antroje pusėje – XVIII a. LDK šie ilgi „barokiški“ (dažniausiai susidedantys bent iš trijų ar daugiau komponentų) bajorijos įvardijimai nebuvo visiškai nauja asmenvardžių vartojimo mada, nes žvelgiant retrospektyviai matyti, kad panašūs asmens įvardijimo šablonai aptinkami jau Antikoje. Tad norint perprasti toliau analizuojamus atvejus, vertėtų aptarti ankstesnio analogo – Romos Respublikos laikotarpiu naudoto *tria nomina* įvardijimo esminius bruožus. Pirmas šios sistemos dėmuo buvo *praenomen*, turėjęs vardo atitikmenį. Antras – *nomen gentilium/gentilicum*, reiškęs giminės vardą, kai didėjant giminei natūraliai susiformavo poreikis atsiskirti bei formuotis naujoms jos dalims. Trečias – *cognomen* atitiktų pravardę, kilusią nuo vietovardžių, profesijų, asmeninių pirmtako savybių. Dažniausiai pravardė buvo panaudojama formuojantis naujai giminės šakai. Antai žymusis romėnų politikas, oratorius ir rašytojas Markas, kilęs iš Tulijų giminės, prisidėjo pravardę *Cicero*, taip pirmas atskirdamas savo giminės šaką nuo kitų. Vėliau šią pravardę (kartu su tėvo vardu) perėmė ir paveldėjo jo sūnus, tad jis buvo įvardijamas lygiai taip pat kaip tėvas – *Marcus Tullius Cicero*. Įprastai minėtoje įvardijimo sistemoje vyravo trys aptartieji dėmenys, tačiau kartais

⁶ Tyrime panaudota ne vien tik Žemaitijoje įsikūrusių lenkų kilmės giminių medžiaga, bet ir Trakų bei Lydos pavietuose dominavusių Rajeckių bei Fronckevičių Radziminskių giminių antroponimai.

atsirasdavo ir ketvirtas *agnomen* – antrinė pravardė, kurią asmuo gaudavo už asmeninius nuopelnus (pvz., Publijus Kornelijus Scipionas, 202 m. pr. m. e. nugalėjęs Hanibalą Afrikoje, gavo pravardę *Africanus*) arba smarkiai išsiplėtus giminei (pvz., Kornelijų giminės atvejais)⁷. Tačiau viduramžiais minėta antikinė įvardijimo tradicija buvo nutraukta, ir tik vėliau, amžių tėkmėje besivystant naujai (tik XI–XIII a. Vakarų Europoje formavosi antras paveldimas asmens įvardijimo dėmuo), ji Renesanso epochoje, nors kiek ir modifikuota, atgimė ir iš naujo XVI–XVIII a. fiksuojama iš Lenkijos atvykusių ir Žemaitijoje įsikūrusių giminių asmenvardžiuose. Tad Antikoje aptinkamas asmenų įvardijimo reiškinys kaip tam tikras trafaretas galėjo būti taikomas XVI–XVIII a., tačiau jis buvo modeliuojamas pagal anuometinius bajorijos poreikius.

Kita vertus, aptariamų lenkiškų giminių genealoginėje savimonėje pulsavęs kilmės motyvas dažniausiai yra aptinkamas tų giminių įvardijimuose, kurių nariai LDK ir Žemaitijos kunigaikštystėje turėjo atitinkamą statusą (pvz., išsiskyrė ekonominiu pajėgumu, užimamomis pareigybėmis ir pan.). Būtent pastarosios giminės, reprezentuodamos užimamą statusą, fiksuodavo savo lenkišką kilmę, išskeldamos ją kaip tam tikrą prestižo atributą. Tad nagrinėjamas kilmės motyvas buvo tiesiogiai susijęs su giminės atminties reiškiniumi. Bene taikliausiai šias statuso, kilmės ir atminties sąsajas perteikia vokiečių kultūrologo J. Assmanno „nukalta“ frazė: *Herrschaft braucht Herkunft* („valdžia reikalauja kilmės“)⁸. Vėliau šią tezę, pasirėmęs istoriniu kontekstu, išplėtojo bei atskirais detaliais išnarpliotais atvejais pagilino vokiečių mediavistas O. G. Oexle, atskleisdamas tiesioginį kilmingųjų atminties (*memoria*) ir jos šlovės (*fama*) ryšį. Pasak minėto tyrinėtojo, šie du reiškiniai – *memoria* ir *fama* buvo tarsi konstruktyvaus junginio dėmenys, papildantys vienas kitą: kai giminės *fama* didino bei gilino *memoria*, o *fama* negalėjo būti be *memoria*. Tad giminės „retrospektyvinė“ atmintis, prisimenant kuo tolimesnius protėvius, kilmę, neatsiejamai veikė ir priešinga kryptimi, tuo pačiu projektuodama „perspekty-

⁷ Apie *tria nomina* įvardijimo sistemą plačiau žr.: I. K a j a n t o, *The Latin cognomina*, Helsinki, 1965; H. S o l i n, *Zur Entwicklung des römischen Namensystems, Person und name. Methodische Probleme bei der Erstellung eines Personnamenbuches des Frühmittelalters*, hrg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin–New York, 2002, S. 1–18; H. C a s t r i t i u s, *Das römische Namensystem – Von der Dreinamigkeit zur Einnamigkeit?, Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, hg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin–New York, 1997, S. 30–40; B. S a l w a y, *What’s in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B. C. to A. D. 700*, *The Journal of Roman Studies*, vol. 84, 1994, p. 124–145.

⁸ Я. А с с м а н, *Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности*, Москва, 2004, с. 74; О. Г. Э к с л е, *Аристократия, memoria и культурная память (на примере мемориальной капеллы Фуггеров в Аугсбурге)*, *Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала нового времени*, под ред. Л. И. Репиной, Москва, 2003, с. 41; О. Г. Э к с л е, *Memoria Вельфов: домовая традиция аристократических родов*, *История и память. Историческая культура Европы до начала нового времени*, под ред. Л. И. Репиной, Москва, 2006, с. 310.

vinę“ – nukreiptą į ateitį atminties formą, turėjusią padėti susiorientuoti ateinančioms kartoms. Tuo labiau kad pats atminties reiškiny, jos saugojimas buvo bajorijos luominio tapatumo ženklas⁹.

Atvykėlių kilmės „katalizatoriai“

Iš Lenkijos į LDK atvykusių ir galiausiai Žemaitijoje įsikūrusių giminių atmintis, ypač pirmosiose kartose, buvo gyvybinga tuo labiau kad ją stimuliuojo visas pluoštas įvairių veiksmų. Prie literatūroje jau žinomų genealoginę atmintį aktyvinančių faktorių¹⁰, kurių čia atskirai neapžvelgsime, vertėtų pridėti keletą savitų, būdingų iš Lenkijos (jie taip pat galiojo ir kitiems etniniams elementams, pvz., vokiečiams) atvykusiems bajorams. Tad šiuos istoriografijoje dar neapartus veiksmus norėtume trumpai pristatyti.

1) *Tėvynainiai*. Vienam lenkų bajorui įsikūrus LDK ar Žemaitijoje, vėliau paskui jį dažniausiai atkeliaudavo jo giminaitis (brolis, sūnėnas) ar kaimynystėje gyvenęs bajoras, o pastarieji kviesdavo kitus. Taip susidarydavo tankios ir įvairiai persipinančios migracinės grandinės, atvykėlių srautai, kurie atvykusiems primindavo bei sustiprindavo ryšius su gimtine¹¹.

2) *Lenkijoje likusios valdos*. Nemaža dalis atvykėlių, įsikūrusių Žemaitijoje, ypač pirmoje kartoje išlaikydavo dvarus, valdas gimtinėje – Lenkijoje, o kai kurie juos perduodavo antrajai kartai. Pavyzdžiui, Stanislovas Skaševskis ir Martynas Radziminskis savo sūnams atitinkamai paliko Skaševo ir Radzimino dvarus Mazovijoje¹². Beje, pasitaikydavo atvejų, kai giminė valdas Lenkijoje išlaikydavo net keletą šimtmečių. Šiame kontekste išsiskiria Mališevskių giminė (h. Godziemba), kuri turėjo valdų ne tik Žemaitijoje, bet ir per keletą kartų išlaikė giminės „lizdą“ Lenkijos Karalystėje. Štai Smolensko pastalininkis Jonas Chrizostomas Mališevskis Žemaitijoje, Juodeikių dvare 1671 m. surašytame testamente pažymi, kad savo palikuonims palieka *majętnosci w Koronie Polskiej, w ziemi*

⁹ M. Halbwachs, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris, 1994, p. 224, 231; O. G. Oexle, Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, *Europaicher Adel 1750–1950*, hg. H.-U. Wehler, Göttingen, 1990, S. 25–27.

¹⁰ M. Koczarska, Świadomość genealogiczna możnowładztwa polskiego w XV wieku. Podstawy i źródki wyrazu, *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. S. K. Kuczyński, t. 2, Warszawa, 1982, s. 305.

¹¹ Plačiau žr. J. Drugilas, Adaptacija i integracija pirmosio pokolenia szlachty polskiej osiedlającej się na Żmudzi (II połowa XVI – początek XVII wieku), *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, t. 1, Toruń, 2009, s. 255–277.

¹² *Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 7 – Žemaitijos žemės teismo knyga (toliau – ŽŽT) 1578 m., b. 2/14576, nr. 294, l. 572–576; ten pat, f. 7 – ŽŽT 1584 m., b. 7/14581, nr. 12, l. 21–25.

*dobrzynskiej, nazwanie Maliszewa*¹³. Šitoks valdų išlaikymas Lenkijoje tapdavo nuolatinė gija su gimtąja aplinka.

3) *Karinė tarnyba, pareigybės*. Sprendžiant iš turimų skurdžių šaltinių nuotrupų manytina, kad puiki proga aplankyti giminaičius galėjo būti ir karinė tarnyba Lenkijoje. Antai 1590 m. Jonas Skaševskis negalėjo dalyvauti teismo byloje Raseiniuose, nes jis buvo: *на службе Речи Посполитой жолнерскою, (...) в Коруне Польскою*¹⁴. Arba Mikalojaus Maškovskio pavyzdys, kuris iš pradžių tarnavo Lucko vyskupui Jurgiui Chvalčevskiui, vėliau – Mikalojui Radvilai Juodajam, pastarojo buvo paskirtas Šiaulių valsčiaus vietininku. Netrukus jis tapo Lenčicos pavieto stalininku (1572–1591), tačiau nenutraukė ryšių su Žemaitijoje likusiais artimaisiais¹⁵. Tad įvairios pareigos, funkcijos, kurios puikiai galėjo būti derinamos su valdų Lenkijoje revizavimu (šią prielaidą leidžia kelti dvarų išlaikymo giminėje veiksnys), prisidėjo prie atvykusiojo tapatumo formavimosi.

4) *Bajoriškos kilmės įrodymai*. Prie įprastų giminaičių susitikimų, kurių tikrai galėjo būti ne vienas, vertėtų pridėti ir kai kada pasitaikančius „priverstinius“ išvykimus į giminę. Antai lenkų bajorą apkaltinus nekilmingumu, pagal Pirmajame Lietuvos Statute (III. 11), o vėliau ir kituose statutuose numatytą procedūrą atvykusysis privalėjo į teismą iš Lenkijos atgabenti dokumentą, įrodantį jo bajorišką kilmę. Kaip rodo praktika, tokių atvejų pasitaikydavo gana retai (pvz., paminėtinos S. Bielskio, S. Kopanskio bylos¹⁶), tačiau tai pagyvindavo įsikūrusių ir Lenkijoje likusių giminaičių ryšius.

Visi aukščiau aptarti veiksniai yra labiau pastebimi, nes liko užfiksuoti šaltiniuose, tačiau manytina, kad Žemaitijoje įsikūrusiųjų bei Lenkijoje likusių jų giminaičių ryšiai kasdienybėje buvo kur kas glaudesni bei įvairesni. Aišku, kad atmintį stipriausiai paveikdavo atvykstantys tėvynainiai bei giminėje išlaikytos valdos. Mat atminimas apie kilmę negalėjo gyvuoti izoliuotai, jis veikė esant mnemoniniams veiksniams – palaikant abipusius ryšius tarp įsikūrusiųjų ir giminę primenančių (pvz., tėvynainių) ar tiesiogiai su kilme susijusiais veiksniais (pvz., valdos), tik tokiu atveju atminimas išlikdavo aktyvios būsenos¹⁷. Tuo tarpu kiti veiksniai kaip bajorystės įrodymai buvo sporadiški ir jų veikimo rezonansas turėjo būti ženkliai mažesnis. Pastebėtina, kad šie aptarti faktoriai, stimuliuo-

¹³ *LMAVB RS*, f. 37, b. 3902, l. 4.

¹⁴ *VUB RS*, f. 7 – ŽŪT 1590 m., b. 17/14591, l. 938v–939.

¹⁵ J. D r u n g i l a s, Echa unii polsko–litewskich: imigracja polskiej szlachty na Żmudź, reemigracja oraz związki z krajem rodzinnym na przełomie XVI i XVII wieku, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*, t. 14, 2015 (spaudoje).

¹⁶ Plačiau apie tai žr. J. D r u n g i l a s, Pinklės atvykusiai lenkų bajorijai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje 1447–1588 m.: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2014, p. 90.

¹⁷ Apie individualią atmintį ir jos „prabudinimą“ žr.: A. A s s m a n n, *Między historią a pamięcią. Antologia*, Warszawa, 2013, s. 41–42.

vę atvykusiųjų atmintį, yra būdingesni pirmajai–trečiajai kartai. Vadinasi, bent šimtmečio bėgyje giminės atmintis dažniau ar rečiau buvo aktyvinama. Vėliau ji patirdavo tam tikrų „atoslūgių“, kai giminės turimos informacijos kiekis apie kilmę ženkliai sumažėdavo. Kita vertus, kiekvienos giminės atvejis, nors jį galima įsprausti į tam tikrus tyrinėjimo rėmus, yra kitokio atspalvio. Tad toliau aptardami giminių atmintyje užfiksuotas įvairias kilmės formas, pasireiškusias antroponimijoje, tai iliustruosime atskirais giminių pavyzdžiais.

Atminties „figūros“ antroponimijoje

1. Kilmės vietovė

*Wszędy się szlachta pisze literami trzema:
imię wprzód, toż przezwisko,
na końcu dom gdzie ma gniazdo swe...¹⁸*

Taip XVII a. pabaigoje Vaclovas Potockis, vienas iš barokinės literatūros kūrėjų Lenkijoje, perteikė labiausiai Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR) bei Vakarų Europoje žinomų bajorų įvardijimo formą, kai šalia vardo ir pavardės dažniausiai buvo nurodomas giminės „lizdas“ – pagrindinė valda¹⁹.

Tokia įvardijimo tendencija, nors ir buvo gana reta, taip pat aptinkama jau pirmoje į LDK atvykusių lenkų bajorų kartoje²⁰. Tik šiuo atveju reikėtų atsižvelgti į keletą detalių, kurios išskyrė atvykusiųjų padėtį nuo vietinių. Pirmą, atvykusias lenkų kilmės gimines nuo jų „lizdų“ skyrė nemažas geografinis atstumas. Antra, vėlesnėse kartose minima vietovė, kuri buvo Lenkijoje, dažniausiai jau nebeturėjo nieko bendro su Žemaitijoje ar LDK įsikūrusia lenkų kilmės gimine. Tad pirmų atvykusiųjų turima informacija apie gimtąją vietovę bei jos perdavimas ateinančioms kartoms, juos užfiksuojant asmenvardžiuose, parodo gimtinės svarbą giminės savimonėje²¹.

¹⁸ W. P o t o c k i, *Moralia. (1688)*, wyd. T. Grabowski i J. Łoś, t. 2, Kraków, 1916, s. 538.

¹⁹ J. M a t u s z e w s k i, min. veik., p. 132–134.

²⁰ Pavyzdžiui, XVI a. pabaigoje Žemaitijoje, Ruoščių dvarelyje įsikūrę penketas brolių Vitkovskių rašovo buvo užfiksuoti su toponiminės kilmėsrieveiksmiu „c Kpacoba“, juo nurodant šių bajorų pagrindinį dvarą Lenkijoje, žr. *Istorijos Archyvas. XVI a. Lietuvos inventoriai*, surinko K. Jablonskis, t. 1, Kaunas, 1934, p. 403.

²¹ Tokie atvejai, kai atskiros giminės šakos vėlesnėse kartose prisimindavo savo giminės ištakas, jos lizdą, nors ten nebeturėjo savo dalies, plačiai aptinkami viduramžių Lenkijoje. Antai Zbignievas Olesnickis rašėsi iš Olešnicos, nors buvo gimęs Sienoje (*Sienna*) (žr. M. K o c z e r s k a, min. veik., p. 305). Taip pat išmirus pagrindinei Pogoželų (*Pogorzela*) giminės linijai, valdžiusiai Silezijoje Michalovo valdą – pagrindinį giminės lizdą, nuo XIV a. pradžios kitos šios giminės šakos minėtą toponimą pradėjo naudoti savo asmenvardžiuose, nors jokių teisių į jį nebeturėjo (T. J u r e k, *Rodowód Pogorzelów*, Kraków, 2005, s. 21–22).

Vienas iš tokių atvejų – Umiastovskių pavyzdys. XVI a. antroje pusėje pirmiausia atsikėlęs į Vilniaus pavietą, o vėliau įsikūręs Žemaitijoje ir Upytės pavieta, Jonas Umiastovskis kai kada dokumentuose prie pavardės pridėdavo *Ja, Jan Stanislawowycz Umiastowsky s Klimontow*²². Šiuo prievardžiu J. Umiastovskis nurodė tikslią savo kilmės vietą – dvarelį, buvusį Mazovijoje, Varšuvos pavieta, Božencino (*Borzęcin*) parapijoje, Umiastovo vietovėje²³. Norint suprasti, kodėl minėtas dvarelis buvo įrašytas prie J. Umiastovskio įvardijimo, pradžioje pasigilinsime ir į pačios valdos istoriją.

Umiastovo valda (minima dar XIV a.), pamažu gausėjant ten įsikūrusiai Piežchalos (*Pierzchala*) herbo giminei, XV a. 3–8 dešimtmetyje kaskart buvo daloma tarp giminaičių, o jau padalytos Umiastovo dalys buvo pavadinamos tuometinių savininkų vardais. Pavyzdžiui, nuo Jono Faleko (*Falek*) atsirado *Umiastowo Falki*, nuo Jono Krenčirėjaus (*Kręcizrej*) – *Umiastowo Kręczi*²⁴. Lygiai taip pat nuo XV a. 7–9 dešimtmečių vieną Umiastovo dalį valdžiusio Klemenso atsirado *Umiastowo Klimunty*. Tiesa, iki tol šioji Umiastovo dalis buvo vadinama *Vmyasthowo Skarbnykowycze* (dar minima iki 1526 m.), taip prisimenant XV a. pirmoje pusėje gyvenusį šios valdos savininką Adomą (1417 m.), buvusį Varšuvos žemės išdininką, o tą dalį pavadinant pagal jo turėtą pareigybę. Tačiau vėliau minėtoji valdos dalis veikiausiai palikuonių buvo pervadinta vėlesnio savininko Klemenso vardu. Galiausiai ši valdos dalis, nors ir nedaug varijuojanti (1528, 1531 m. – *Umyasthowo Clementis*, 1558 m. – *Vmiastowo Klimanthi*, 1563 m. – *Umiastowo Klimunty*), XVI a. antroje pusėje įgavo galutinę formą²⁵. Taigi J. Umiastovskio vartojamas prievardis *Klimunty* buvo antroponiminės kilmės vietovardis, atsiradęs nuo asmenvardžio Klemensas. Panašios formos toponimų buvo gausu visoje ATR teritorijoje, jų nevertėtų painioti su patronimais²⁶. Beje, XV a. įvykusios Umiastovo valdos dalybos XVI a. persimetė ir į vieną iš jos dalių – į *Klimunty* dvarą. Iš 1580 m. duomenų aiškėja, kad J. Umiastovskio tėvui Stanislovui priklausė tik ketvirtoji *Klimunty* dvaro dalis, kurioje tebuvo 0,5 valako, o juos apdirbo pats Jono tėvas (!)²⁷. Tad nors J. Umiastovskis buvo tipinis Mazovijos regiono smulkbajoris, tačiau jam įsikūrus LDK buvo svarbu įrašyti, o vėliau kartkartėmis pakartoti primenant, kad jis yra kilęs iš *Klimunty*.

²² *Российский государственный архив древних актов*, ф. 1473, оп. 1, д. 568, п. 1 (1586 m.).

²³ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe*, t. XVI), t. V: *Mazowsze*, op. A. Pawiński, Warszawa, 1895, s. 284–285.

²⁴ *Słownik historyczno-geograficzny ziemi warszawskiej w średniowieczu* (toliau – *SHGZWS*), oprac. A. Wolff, K. Pacuski, Warszawa, 2013, s. 293–295.

²⁵ Ten pat, p. 293.

²⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (toliau – *Słownik geograficzny*), pod. red. F. Sulimierskiego, t. IV, Warszawa, 1883, s. 147–153.

²⁷ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, s. 284: (1580 m.) *nob[ilis] Stanislaus olim Alexii de Umiastowo Klimunty, man[si] ½, prop[ria] cult[us]*.

Manytina, kad šiame kontrastuojančiame asmens nurodomo kilmingumo ir jo žinomos socialinės kilmės fone esminiu išeities tašku reikėtų laikyti XVI a. 9 dešimtmetyje įvykusias J. Umiastovskio vedybas su Palenkės vaivados Mikalojaus Paco ir Aleksandro Alšėniškytės dukra Jadvyga²⁸. Savaiame imponuojanti Pacų pavardė bei jaunosios tėvų statusas J. Umiastovskiui žadėjo platesnes galimybes. Visgi kodėl Pacai pasirinko šį neturtingą Mazovijos bajorą? Vargiai būtų galima rasti konkretų atsakymą į šį keblų klausimą, veikiausiai galima kelti tik atitinkamas prielaidas. Pirmiausia reikėtų atsižvelgti, kad po pirmųjų vedybų su Užvenčio tįjūnu Mikalojumi Sirevičiumi bei antrųjų – su Mažųjų Dirvėnų tįjūnu Vaitiekumi Šemeta, tai seniai našlaujančiai Jadvygai Pacaitei buvo trečioji santuoka²⁹. Vadinas, neseniai į LDK atvykusį J. Umiastovskį bei jo sutuoktinę galėjo skirti (daugiau ar mažiau) beveik dvigubas amžiaus tarpas. Tad šiuo atveju kalbėti apie jausmus vargu ar galima... Tuo labiau kad netrukus J. Pacaitė mirė, o po 2 ar 3 metų J. Umiastovskis vedė antrą kartą, susilaukė dukters ir 4 sūnų. Kitas veiksnys, galėjęs lemti minėto neturtingo bajoro giminystės ryšių užmezgimą su Pacais (nors konkrečių tai patvirtinančių detalių neaptikta), tai aukštai iškilusio veikiausiai giminaičio Petro Umiastovskio (†1595³⁰) įtaka. Šis bendrapavardis Jono giminaitis, kuris lygiai taip pat rašėsi, kad yra kilęs *z Klimonth*, padarė įspūdingą karjerą. Jis žinomas kaip medicinos ir filosofijos mokslų daktaras, pradžioje studijavęs Krokuvos universitete, po to praktikavęs Paryžiuje, tapęs vienu žymiausių valdovo Zigmanto Vazos gydytojų, vėliau įsikūręs Voluinėje, palaikydamas artimus ryšius su kunigaikščiais Čartoriskiais. 1591 m. Krokovoje jis išleido veikalą, kuriame aprašomas maras bei galintys padėti apsisaugoti nuo jo būdai³¹. Tad J. Umiastovskis, greičiausiai paskatintas keleto veiksmų, įtvirtino *Klimunty* dvarelį pavadinimą savo įvardijime. Pirmas veiksnys – anuomet įgyto giminaičio, minėto Petro, statusas bei taip pat panašiu laiku (1585 m.) jo pradėtas vartoti identiškas toponiminis prievardis. Antras – giminystė su LDK valdančiajam elitui (kur kilmės nurodymas pamažu tapo mados reikalu) priklausančia Pacų gimine. Vadinas, jau tuomet šis iš Lenkijos atvykęs bajoras puikiai suvokė savo padėtį bei galimybes. Ir pradėdamas šiuo

²⁸ J. Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg, 1885, s. 41, 43.

²⁹ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3: *Księstwo Żmudzkie XIV–XVIII wiek* (toliau – *Urzędnicy WKL*, t. 3), pod. red. A. Rachuby, Warszawa, 2015, nr 201 (spaudoje).

³⁰ Petras Umiastovskis buvo vedęs Sofiją, Raimundo Karkasonės, kilusio iš Prancūzijos bei tarnavusio asmeniniu kunigaikščio Vasilijaus Konstantino Ostrogiškio gydytoju, dukrą. 1585 m. Lucko žemės teismo rašovas perteikė surusėninatą šio asmens savęs įvardijimą su lotyniško raidyno reliktais: „Петръ Умястовскии зе Климонтов, **рєкѧ свѧ**“ (paryškinta – J. D.), *Центральний Державний Історичний Архів України м. Київ*, f. 26, ap. 1, b. 6 (1586–1587 m. Lucko žemės teismo knyga), l. 20; ten pat, b. 62, l. 13–16 (1595 m. Lucko žemės teismo knyga). Už šias nuorodas nuoširdžiai dėkoju kolegai iš Kijevo dr. Igoriui Teslenko.

³¹ P. Umiastovskio kūriny: „Navka o morowym powietrzv na czwory xiegi rozložona“, K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 32, Kraków, 1938, s. 25; F. M. S [o b i e s z c z a Ń s k i], *P. Umiastowski, Encyklopedyja powszechna*, t. 26, Warszawa, 1887, s. 11.

nedidelio dvarelis pavadiniu Jonas (vėliau ir jo palikuonys) pasitaikys progai galėjo suregzi įdomų pasakojimą apie giminės praeitį³². Manytina, kad toks giminės istorijos pasakojimas daugiau turėjo akcentuoti „senąją“, iš iškilusių momentų susidedančią giminės istoriją, t. y. buvusį jos socialinį kapitalą, nei XVI a., kai giminė buvo įsiliejusi į smulkiųjų bajorų sluoksnį.

Taip šis nedidelis Mazovijos dvarelis *Klimunty* tapo Umiastovskių giminės kilmingumo ženklu, kuris kartkartėmis buvo aptinkamas ir vėlesnių kartų asmenvardžiuose. Antai XVII a. antroje pusėje trečiosios kartos asmuo užfiksuotas kaip *Albrycht z Klimuntu Umiastowski*³³. Žiūrint į šią formuluotę matyti, kad kitaip, nei pirmoje kartoje, ši kartą toponimas įsiterpia tarp vardo ir pavardės, taip suformuodamas naują asmens įvardijimo manierą. Vėlgi, šio vietovardžio įrašymas rodo, kad minėtai giminei jis buvo svarbi, neatsiejama jų genealoginės savimonės dalis. Siekiant tai išlaikyti kartų bėgyje reikėjo nuolatinio stimulo – atminties „katalizatoriaus“. Neabejotinai tai buvo giminės statusas bei jos narių užimamos pareigybės. Anuomet Umiastovskiai buvo pasidaliję į tris šakas: Livonijos (rašėsi „von Nandelstäden“), Lietuvos Brastos bei Žemaitijos–Upytės, ir daugiausia užėmė regioninio elito pareigybės, kartais prasimušdami ir iki LDK postų³⁴. Pavyzdžiui, minėtasis Albertas buvo Upytės pilies teismo teisėjas ir Beržėnų tijųnas, kai iš kitos, Lietuvos Brastos, giminės šakos – Jonas Kazimieras tapo valdovo sekretoriumi bei mažosios kanceliarijos regentu (1643)³⁵. Tad motyvas prisiminti giminės genealogiją, jos kilmę šiems asmenims buvo aktualus. Beje, minėtą vietovardį aptinkame ir XIX a. buvusio Ašmenos žemininkų teismo teisėjo Tomo Umiastovskio († 1822) antkapinia-

³² Galima įsivaizduoti, kad remiantis įprastu kilmingumo suvokimu giminės praeitį Umiastovskiai pradėdavo pasakoti nuo Piezchalos herbo (juo XV a. buvo įvardijami šios giminės atstovai „Pyerhala de Umiastowo“) giminės, išplitusios Mazovijos, Kujavijos bei Mažosios Lenkijos regionuose, istorijos (žr. A. A. K o s i ņ s k i, Umiastowski herbu Roch III. Przydomku Pierzchała, *Przewodnik heraldyczny*, t. 3, Warszawa, 1881, s. 525). Po to į šį pasakojimą buvo galima įkomponuoti XV–XVI a. žinomesnius šios giminės asmenis kaip Adomą iš Umiastovo, 1417–1437 m. buvusį Varšuvos žemės iždininką (žr. A. W o l f f, *Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku*, Warszawa, 1937, s. 3, nr 7; *SHGZWS*, s. 294; M. W i l s k a, *Mazowieckie śródowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne*, Warszawa, 2012, s. 84), jo sūnų Petrą, 1434 m. minimą kaip Višogrodzko vaiskį (žr. A. W o l f f, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962, s. 262, nuoroda 22) ar galiausiai XVI a. pirmoje pusėje gyvenusį kunigą, Lešno parapijos kleboną, Varšuvos šv. Martyno špitolės prepozitą Petrą (*SHGZWS*, s. 294) ir pan. Tuo labiau, kad šis giminės istorijos pasakojimas galėjo būti paremtas netgi XIV a. dokumentais. Tiesa, tai minintis A. K o s i ņ s k i rašo apie XVIII a. Umiastovskių šakos, įsikūrusios Livonijoje, išsaugotas originalias Mazovijos kunigaikščių privilegijas, tačiau greičiau tikėtina, kad tai galėjo būti tų privilegijų išrašai arba kopijos (plačiau žr. A. A. K o s i ņ s k i, min. veik., p. 539).

³³ *Volumina legum* (toliau – *VL*), t. V, Petersburg, 1860, p. 152.

³⁴ A. A. K o s i ņ s k i, min. veik., p. 525–536.

³⁵ *Urzędnicy WKL*, t. 3, nr. 175; *Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy* (toliau – *Urzędnicy centralni i dostojnicy WKL*), oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994, s. 247.

me įrašė Subotnikų bažnyčioje (dab. Baltarusija): *Thomas, filius Joannis Heronimi de Klimont Umiastowski*³⁶. Tad šis vietovardis, palaikomas Umiastovskių įgyto bei išlaikomo socialinio statuso, nuolat „plūduriavo“ giminės savimonėje, retkarčiais per įvardijimus išnirdamas į paviršių. Pagaliau Umiastovskiams 1882 m. iš popiežiaus Leono XIII gavus grafo, o 1920 m. iš popiežiaus Benedikto XV – markgrafo titulų, minėtas toponimas tapo esminiu giminės kilmingumą reprezentuojančiu atributu³⁷. Be to, anuomet atsiradusi nauja herbynų medžiaga, savaip atskleidusi *Klimunty* dvarelį raidą, dar labiau aktualizavo šį buvusio „lizdo“ vardą giminės savimonėje. Tad Umiastovskiai, XIX a. pabaigoje norėdami įprasminti gimtąją valdą (nuo kurios buvo kilusi pavardė) bei tėvoniją, dviem Ašmenos pavieta buvusiems palivarkams suteikė beveik tokius pat kaip Lenkijoje buvusių vietovių pavadinimus – *Umiastow* ir *Nowe Klimonty*³⁸. Panašiai atsitiko ir su iš Lenkijos atvykusia bei Žemaitijoje įsikūrusia Odachovskių gimine, kurios atstovas XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje vienam iš savo dvarų suteikė buvusio giminės „lizdo“ pavadinimą – *Odachowo*³⁹, vėliau įgavusio sulietuvintą formą – Adakavas (Jurbarko raj.).

Pastarasis atvejis atskleidžia tam tikrus poslinkius Umiastovskių genealoginėje savimonėje. Pirma, gimtojo dvaro pavadinimas, pulsuojantis giminės savimonėje, per asmenvardžius įsitvirtino giminės atmintyje, užfiksuojant jį kaip tapatumo komponentą (suaktyvinimo fazė), kol pagaliau šie gimtųjų vietų pavadinimai buvo „transplantuoti“ naujoje erdvėje, kur įsikūrė giminė (atminties kraštovaizdžio reiškinys). Antra vertus, ankstesniąją giminės praeities informaciją, dažniausiai perduodamą verbaliniu būdu, vėliau pakeitė patikimumo standartu tampantys herbynų duomenys⁴⁰.

Kur kas daugiau kilmės įvardijimų aptinkama Gruževskių giminėje. Net keturi iš penkių į LDK atvykusių šios iš Mazovijos Lomžos žemės kilusios giminės brolių įsikūrė Žemaitijoje, taip pradėdami atskiras šakas. Vienos šakos pradininkas buvo Mikalojus, antros – Damijonas, trečios – Andrius. Šių šakų palikuonys po kurio laiko įsiliejo į smulkiosios bajorijos sluoksnį, kai ketvirtosios šakos pradininko Jono pali-

³⁶ A. A. Kosinski, min. veik., p. 542.

³⁷ [J. Umiastowska] Nałęcz, *Szmat ziemi i życia... Opisy i wspomnienia*, Wilno, 1928, s. 48; Cz. Jankowski, *Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 3, Petersburg, 1898, s. 129.

³⁸ [J. Umiastowska] Nałęcz, min. veik., p. 100, 124; *Słownik geograficzny*, t. XII, Warszawa, 1892, s. 797.

³⁹ Pavyzdžiui, 1802 m. gruodžio 13 d. laiške Jonas Odachovskis nurodė, kad laiškas išsiųstas „z Odachowa“, *LMAVB RS*, f. 37, b. 780, l. 3.

⁴⁰ Antai savo atsiminimuose grafiėnė J. Umiastovskienė naudojo lygiai tuos pačius duomenis kaip pateikė ir A. Kosinski, aprašydamas Umiastovskių giminės istoriją. Jo pateikta šios giminės genealogija yra gana suvelta bei klaidinanti (A. A. Kosinski, min. veik., p. 525–536). Pavyzdžiui, ji nurodė, kad 1531 m. Jonas Umiastovskis įsigijo „Klimunty“ dvarelį, taip pirmasis pasivadindamas „z Klimunty“, aiškiai šią informaciją paimdama iš A. A. Kosinskio, žr. [J. Umiastowska] Nałęcz, min. veik., p. 130.

kuonys prasimušę į Žemaitijos valdžios elito gretas. Be to, šiuo atveju galima stebėti giminės kilmės vietos fiksavimą tarp dvasininkų ir pasauliečių. Pradžioje žvilgtelėkime į žymaus jėzuito, Vilniaus akademijos rektoriaus Jono Gruževskio (*~1580 – †~1646) įvardijimo variacijas. Jis buvo kilęs iš pirmosios minėto Mikalojaus šakos ir priklausė antrajai iš Lenkijos atvykusios giminės kartai⁴¹. Antai Romoje saugotame jėzuitų kataloge 1622 m. įrašė nurodyta: *Ioannes Gruzewski, rutenus ex Masovita natus*⁴². Neabejotina, kad ši vienalaikio šaltinio informacija buvo pateikta paties Gruževskio, kurioje glaustai, bet tiksliai buvo užfiksuotos dvi svarbios detalės. Pirma, tiksliai nurodoma jo gimimo erdvė – dabartinė Baltarusijos teritorija (tik vėliau jo tėvas su kitais broliais persikėlė į Žemaitiją). Antra, kad jis gimė iš Mazovijos į LDK XVI a. antroje pusėje atvykusio Mikalojaus Gruževskio ir Reginos Fursaitės šeimoje⁴³. Tad šis išsiskiriantis, kitoks nei bajorijoje paplitusio stiliaus J. Gruževskio įvardijimas rodo architektonišką jo kilmės apibūdinimą. Jis pirmiausia pabrėžė tuometinę rusėnišką tapatybę – gimimo ir erdvę, kur greičiausiai praleista dalis vaikystės, prie jos pridėdamas senesniąją – mazovietišką, savo tėvo kilmę. Tuo tarpu vėlesniame įrašė, užfiksuotame po jo mirties, J. Gruževskis įvardijamas abstrakčiau – *natione litu[anus] russ[orum]*⁴⁴. Čia asmens įvardijimas pergrupuojamas, svarbiausias akcentas tenka asmens veiklai, kūrybai, taip jis padaromas savu – *lituanus*, o gale nurodoma jo gimimo erdvė – LDK rusėniškoji dalis, išnykus jo tėvo kilmės nurodymui (*mazovita*). Galiausiai praėjus geram laiko tarpui, XVIII a. Lietuvos jėzuitų provincijos istoriją parašęs jėzuitas S. Rostovskis J. Gruževskį įvardijo gana universaliai – *lituanus*⁴⁵. Paskutiniajame įvardijime apsiri-bojama ankstesniu, antrojo įvardijimo pirmuoju dėmeniu, taip veikiausiai parodant minėto asmens geografinės veiklos arealą bei jo priklausymą Lietuvos jėzuitų provincijai. Tad šių kilmės įvardijimų evoliucija atskleidžia paties asmens ir pamažu besikeičiantį kitų jo kilmę užrašančiųjų vertinimą.

Visiškai kitokius genealoginės savimonės klodus atveria kitų pastarosios giminės šakų atstovų įvardijimai. Štai minėtai to paties Mikalojaus šakai, bet jau trečiajai atvykėlių kartai priklausiusi Joana Marcibėlė Gruževskytė († 1682 04 21, Viazynė), galbūt paveikta savo dėdės, Vilniaus akademijos rektoriaus jėzuito Jono pavyzdžio, pradžioje įstojo į Vilniaus benediktinių Šv. Kotrynos vienuolyną, o vėliau tapo jo vyresniąja

⁴¹ Plačiau apie šias keturias Gruževskių šakas žr. J. D r u n g i l a s, Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004–2, 2005, p. 54–76.

⁴² P. R a b i k a u s k a s, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos Jėzuitai*, parengė L. Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 135.

⁴³ J. D r u n g i l a s, Etnosocialinis mobilumas..., p. 61–62.

⁴⁴ *Akademijos laurai*, parengė M. Svirskas ir I. Balčienė, Vilnius, 1997, p. 83.

⁴⁵ S. R o s t o w s k i, *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem*, recognoscente J. Martinov, Paris-Brusel, 1877, p. 432.

(1668–1682). 1681 m. išleistos maldaknygės dedikacijoje, skirtoje šiai vienuolei, nurodoma jos kilmė – *Marcybelii Ioannie z Okurowa Gruzewskiej*⁴⁶. Pastebėtina, kad čia paminėtas Okurovo vietovės pavadinimas šios giminės dokumentuose aptinkamas pirmą kartą. Tad minėtoji vienuolė, kilusi iš giminės šakos, kuri buvo įsiliejusi į Žemaitijos smulkiosios bajorijos sluoksni, anuomet puikiai suvokė savo statuso reikšmę. Pirmiausia ji vadovavo apie 30 vienuolių būriui, taip pat turėjo kelias padėjėjas. Antra vertus, žvilgtelėję į ankstesnių bei vėlesnių benediktinių vyresniųjų pavardes, jų kilmę, pavyzdžiui, kaip Konstancija Tyzenhauzaitė (1664–1668), Pranciška Galeckytė (1684–1704) ar Magdalena Pacaitė (1704–1741⁴⁷), pasidaro aišku, kad minėtą vienuolę supusi aplinka darė įtaką ir jos statuso suvokimui. Todėl J. M. Gruževskytė, suvokdama šio statuso reikšmę, tuo pat metu konstravo ir savo tapatybę, į paviršių iškeldama genealoginėje savimoneje glūdėjusią šios šakos pirmtako gimtinę – Okurovą.

Panašūs pokyčiai vyko ir ketvirtojoje giminės šakoje, kurios pradininkas buvo Jonas. Ketvirtai atvykėlių kartai priklausantis LDK virtuvininkas Jokūbas Kazimieras Gruževskis XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje įvardijo (niekur iki tol nemintą) giminės kilmės vietą: *z Młodzianiewa*⁴⁸. Vėlgi, čia pirmiausia vertėtų atsižvelgti į kintantį šios giminės socialinį statusą. Mat minėtas asmuo buvo kilęs iš tos giminės šakos, kuri priešingai nei kitos laipsniškai kilo pareigybėse Žemaitijoje, o jis pirmasis iš giminės prasimušė į LDK valdantįjį elitą. Be abejonės, jo pasiektas statusas bei užmegzti giminystės ryšiai su ATR didikų Oginskių ir Pociųjų giminėmis buvo tie veiksniai, kurie nulėmė gimtosios vietos kaip svarbaus kilmingumo atributo įrašymą asmenvardyje.

Taigi šias skirtingas kilmės vietas nurodo ir akcentuoja dviejų atskirų Gruževskių giminės šakų atstovai. Tai leidžia manyti, kad išvykdami į LDK šių šakų pirmtakai Mazovijoje pasidalijo tėvoniją, gavę kiekvienam jų priklausančią dalį. Vadinas, vėlesnėse kartose kiekvienos šakos palikuonys rašydavo būtent tą vietovę, kuri priklausė tos šakos pradininkui. Svarbu tai, kad iki visų Gruževskių giminės šakų pradininkų atsikėlimo į LDK šiai giminei priklausęs kaimas Mazovijoje (1578 m. apėmęs 13 ½ valako su vienu baudžiauninku, kurį valdė 6 savininkai) turėjo dvigubą pavadinimą *Ocurowo Młodzianowo*⁴⁹. Tad galbūt šis dvigubas kaimo pavadinimas atspindėjo Gruževskių giminei priklaus-

⁴⁶ Ch. Z. Z d r o w s k i, *Pektoralik duchowny dla panien zakonnych pod regulą świętego Benedykta żyjących [...]*, Wilno 1681, s. 3.

⁴⁷ S. M. B o r k o w s k a OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, Tyniec, 1989, s. 22, 121–124; S. M. B o r k o w s k a OSB, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbirowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Liwowskie i Ziemia Ruskie Korony Polskiej*, Warszawa, 2008, s. 128.

⁴⁸ *Lietuvos Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų spaudinių ir rankraščių skyrius* (toliau – LNB), f. 93, nr. 1438, l. 3; *LMAVB RS*, f. 37, b. 1465, l. 3; plačiau apie J. K. Gruževskį žr. J. D r u n g i l a s, *Etnosocialinis mobilumas...*, p. 75–76.

⁴⁹ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, s. 375.

sančią žemių dalį, kurią jie siejo su giminės ištakomis bei protėviais. Beje, Młodzianowo (*Młodzianowo*) vietovės pavadinimas buvo gana giliai įsirėžęs į ketvirtosios Gruževskių giminės šakos savimonę, kuri šiuo vietovardžiu XVIII–XIX a. taip pat pavadino vieną iš savo palivarkų Žemaitijoje (liet. *Młodzinava*, Kėdainių raj.)⁵⁰.

Iš aptiktų šalia asmenų pavardės rašytų toponiminės kilmės įvardijimų išsiskiria intriguojantis, tačiau sunkiai išgliaudomas kunigo Saliamono Juozapo Slavočinskio (*~1624, Lipkiškė, Raseinių raj. – †~1660) atvejis. 1646 m. išleistame pirmajame katalikiškame giesmyne lietuvių kalba prie jo, nurodomo kaip kūrinio parengėjo, tarp vardo ir pavardės įrašyta – *Mozerka*⁵¹. Aiškindamas šio prievardžio kilmę Konstantinas Jablonskis iškėlė dvi versijas. Pirmoji teigia, kad minėtas prievardis atsirado todėl, kad iš Lenkijos išvykęs žemaitiškos šakos pirmtakas Mikalojus Slavočinskis pradžioje galbūt buvo apsisitęs Mozyriuje, nors apie tai neišliko jokios informacijos⁵². Prieš svarstant šios versijos patikimumą, vertėtų žvilgtelėti į šaltiniuose chronologine tvarka pateikiamus duomenis, susijusius su šiuo prievardžiu. Antai pirmą kartą *Mozerka* kaip prievardis buvo paminėtas 1646 m. šalia Saliamono Slavočinskio įvardijimo, kiek vėliau (1648) tą patį prievardį pavartojo Saliamono tėvas – Jonas Aleksandras ir 1671 m. Saliamono brolis Andrius šalia pavardės netikėtai prirašė *z Mozyrska*. Tad detaliau paanalizavus turimą medžiagą, pastaroji versija atrodo sunkiai tikėtina, kadangi iškyla nemažai prieštaravimų. Pirmia, visi lenkiškos kilmės giminių atmintyje „nešiojami“ toponiminės kilmės prievardžiai, rašomi prie pavardės, dažniausiai buvo susiję su Lenkijoje buvusiais pagrindiniais giminių dvarais, jų „lizdais“. Tad visai neįtikinamai atrodo, kad Mikalojaus Slavočinskio (save įvardijusio Lenkijos žemioniu) „tarpinė stotelė“, tuo pačiu netgi darant prielaidą, kad jis trumpai galėjęs apsisistoti Mozyriuje, buvo jo palikuonių, trečios kartos labiau iškelta ir sureikšmintą nei giminės „lizdas“. Antra, šiuo pavadinimu negalėjo būti įvardytas giminės „lizdas“, nes tokios vietovės XVI a. Mazovijoje nebuvo. Trečia, nebuvo rasta jokių patvirtinančių duomenų apie Slavočinskių XVII a. pradžioje galimai turėtą žemėvaldą Mozyriaus paviete. Ketvirta, pagal loginę seką vėliausiai minimas Andrius Slavočinskis *z Mozyrska*, mūsų manymu, veikiausiai buvo atsitiktinis arba dirbtinai sugalvotas anksčiau paminėto *mozerkos* prievardžio perdirbinys. Tad įtikinamesnė būtų antroji versija, t. y. kad minėtu apeliatyvu *Mozerka* (1646) buvo nurodytas Saliamono Slavočinskio, paimtas iš lenkų kalbos mažiškos formos, sulietuvin-tas etnonimas *mazurek*, nurodantis jo kilmės arealą – Mazovijos kunigaikštystę. Tokių

⁵⁰ *Słownik geograficzny*, t. VI, Warszawa, 1885, s. 535; *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, II d., parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas, Vilnius, 1976, p. 189.

⁵¹ S. M. Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam priderančios, 1646*, paruošė J. Lebedys, Vilnius, 1958, p. 59, 61.

⁵² K. Jablonskis, Saliamonas Slavočinskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sud. V. Merkys, Vilnius, 1973, p. 206.

analogiškų atvejų Žemaitijoje, kai minėtas etnonimas (pravardė) vėliau pavirto pavarde, aptinkama nuo XVI a.⁵³ Vykusius antroponiminius pokyčius patvirtina ir šiandien tarp lietuviškų asmenvardžių pasitaikanti, labai panaši į S. Slavočinskio pavartotą prievardį *Mozurkos* pavardė⁵⁴. Be to, šios versijos patikimumą patvirtina ir kiti duomenys. Pirma, yra žinoma, kad XVII a. pradžioje S. Slavočinskio senelis į Žemaitiją atsikėlė iš Lenkijos⁵⁵. Antra, veikiausiai šios giminės „lizdu“ buvusi Slavenčino (*Slawęcino*) vietovė XVI a. antroje pusėje aptinkama net dviejuose Mazovijos pavietuose⁵⁶. Vėlgi, tai patvirtina analizuojamo prievardžio *Mozerka* kilimą nuo etnonimo. Trečia, S. Slavočinskis, save įvardydamas *Mozerka*, tai galbūt pasirinko kaip kūrėjo pravardę, kuria galėjo būti pramintas studijų metais Vilniaus universitete⁵⁷.

Prie to verta pridurti, kad šis asmuo atstovavo trečiajai įsikūrusios lenkų giminės kartai, priklausiusiai Žemaitijos smulkiosios bajorijos sluoksniui, ir po jo šis prievardis (pravardė) vėlesnėse Slavočinskių giminės kartose nebebuvo minimas. Suprantama, gali kilti klausimas, kodėl vieni dvasininkai, pavyzdžiui, aptartoji M. J. Gruževskytė, žinojo konkrečią giminės kilmės vietovę, o S. Slavočinskis – ne. Neabejotina, kad *Mozerkos* prievardis S. Slavočinskiui buvo svarbus, netgi jei jį laikysime jo kaip kūrėjo pseudonimu, tačiau tai, kad vėliau šį prievardį panaudojo jo tėvas, verčia abejoti, ar Slavočinskių giminėje buvo žinoma kas nors daugiau apie giminės kilmės vietą, kuri slėpėjo pačioje pavardėje, ir ar buvo tam poreikis. Šiuo atveju veikiausiai galime kalbėti apie skirtingas giminių genealoginės atminties tradicijas, o greičiau apie tai, kaip jas kuria konkretus asmuo ir konkrečioje kartoje. Visgi greičiausiai minėtas pavyzdys rodo, kaip su kiekviena karta giminės atmintyje esančios jos kilmės detalės pamažu nublankdavo, išsaugodamos tik didesnius (pvz., Mazovija, Lenkijos Karalystė) geografinius kilmės vienetus.

Tad gimtos vietovės užfiksavimo ankstyvumas bei jos įvardijimo tikslumas (pvz., giminės „lizdo“ dalis) ar abstraktumas (pvz., Mazovija) įsikūrusių lenkų giminių asmenvardžiuose buvo glaudžiai susijęs su asmens / giminės pasiektu socialiniu statusu, o daliai

⁵³ Andrius Mackavičius, *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, parengė K. Jablonskis [tekstą spaudai rengė A. Baliulis], Vilnius, 2003, p. 22: *Мазурко узял землю Ратовицину на медницю меду*. Vėliau su lietuviška priesagine galūne toks perdarytas etnonimas aptinkamas 1671 m. Skarulių kaime: *Stanisław Mazuraytys*, žr. J. L e b e d y s, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius, 1976, p. 77.

⁵⁴ *Lietuvių pavardžių žodynas*, [t. 2], L–Ž, ats. red. V. Vanagas, Vilnius, 1989, p. 276.

⁵⁵ K. J a b l o n s k i s, min. veik., p. 205.

⁵⁶ Mazovijoje buvo kelios „Slawęcino“ vietovės Šrensko ir Racionžo pavietuose. Tikėtina, jog pastarajame paviete buvusį „Slawęcino“ dvarelį valdęs Stanislovas su broliu (?) Petru galėjo būti Saliamono Slavočinskio prosenelis, žr.: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym (Źródła dziejowe*, t. XVI), t. V: Mazowsze, s. 54, 84, 90.

⁵⁷ Plačiau apie S. Slavočinskį žr.: J. D r u n g i l a s, *Czy osiadła na Żmudzi szlachta polska uczyła się języka litewskiego? Kilka rozważań z językowej asymilacji w 2. poł. XVI–XVII w., Litwa i jej sąsiedzi w relacjach wzajemnych (XVII–XIX w.)*, pod red. I. Janickiej i A. Kołodziejczyk, Olsztyn–Gdańsk, 2014, s. 13–15.

į pavardę įterptų vietovardžių įtakos turėjo asmens išsilavinimas bei aplinka, kurioje jis buvo. Tuo pačiu asmuo, iškeliantis savo giminės kilmės „lizdą“, pasidarydavo naujos giminės atminties tradicijos kūrėju. Galiausiai šios vietovės tapdavo asmens bei giminės saviidentifikacijos dalimi.

2. Pirtako vardas

Kitas įvardijimo būdas, perteikiantis giminės atmintyje funkcionuojančią jos kilmę – tai greta pavardės patronimine forma vėlesnėse kartose prirašomas į LDK atvykusio ir įsikūrusio giminės pirtako vardas, kuris tapdavo asmens įvardijimo dalimi⁵⁸. Tai galima pailiustruoti dviejų giminių pavardžių formavimo atvejais – Chšonstovskių (*Chrzastowski*, h. Kšivda) ir Fronckevičių Radzimińskių (*Frąckiewicz Radziński*, h. Brodzicas⁵⁹).

Chšonstovskių giminės žemaitiškos šakos pradininku laikytinas Paškus (*Паушко* – de-minutyvinis Pauliaus vardo vedinys), kuris karjerą pradėjo kaip Žemaičių seniūno Jono Kęsgailos raštininkas. 1496–1502 m. jis buvo Jurbarko, o vėliau – Rietavo tįjūnas⁶⁰. Galiausiai gyvenimo saulėlydyje jis tapo Žemaitijos seniūno Stanislovo Kęsgailos dvaro išdininku. Būtent šio asmens vardo bei jo turėtos išdininko pareigybės dokumentuose vartojama samplaika – *Паушко подскарбиу* (1524⁶¹) – tapo orientyrais vėlesnių giminės kartų įvardijimams. Antai, antroji Žemaitijoje įsikūrusi pastarosios giminės karta šalia vardo vartojo pirtako pareigybę su patronimine priesaga *Подскарбович* („išdininko sūnus“⁶²), arba ją kartu su tėvavardžiu (*Павлович Подскарбович*⁶³). Tokį šios kartos įvardijimo pasirinkimą, kai akcentuojama pirtako turėta pareigybė, gali-

⁵⁸ Pavyzdžiui, Lenkijoje Niečujos herbo Ostrovo vietovėje 1405–1427 m. gyvenusio Zdzislavo vardas mažybine forma – Zdzieszka buvo įrašytas į vėlesnius XVIII a. minėtos giminės asmenvardžius kaip „Ostrowski Zdzieszek“, tačiau kodėl buvo pasirinktas būtent šis asmuo, tyrinėtoja nesidomėjo, žr. A. S z y m c z a - k o w a, O przewiskach i przydomkach szlachty sieradzkiej w XV wieku, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. IX, cz. 1, Lubliń–Łódź, 2006, s. 195.

⁵⁹ Ši giminė dominavo Lydos pav., Naugarduko vaiv., tačiau XVII–XVIII a. turėjo keletą pareigybių ir Žemaitijos kunigaikštystėje. Antai XVII a. antroje pusėje Kazimieras ir Dovydas Fronckevičiai Radzimińskiiai buvo Viešvėnų tįjūnais, žr. *Urządnicy WKL*, t. 3, nr. 535, 536.

⁶⁰ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, s. 133, 214; E. S a v i š č e v a s, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010, p. 149–150, 334.

⁶¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561): Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Vilnius, 2011, nr. 87, p. 176.

⁶² Pavyzdžiui, *Русская историческая библиотека*, t. 33, *Литовская Метрика. Книги публичных дел. Переписи войска Литовскаго*, С. Петербург, 1915, с. 1292: *Янь Подскарбовичь*.

⁶³ V. V a i v a d a, Dokumentas apie S. Gorskio vedybas, *Žemaičių praeitis*, ats. red. A. Butrimas, t. 2, Vilnius, 1993, p. 277.

ma interpretuoti kaip augančios pareigybinės „titulomanijos“ reikšmę ano meto bajo-rijoje⁶⁴. Kita vertus, tai buvo giminės statuso įtvirtinimas tuometinės bajorijos mentalite-te, kuris iš esmės rėmėsi giminės šakos pradininko pasiekimais, jo buvusiu statusu. Tad veikiausiai šioje giminėje iš kartos į kartą buvo perduodama informacija apie pirmtako Paškaus nuopelnus giminei, o šiame pasakojime kartu su juo neabejotinai turėjo būti mi-nimas ir Žemaičių seniūnas Stanislovas Kešgaila, kurio pareigybė bei pavardė klausan-čiajam ilgam palikdavo neišdildomą įspūdį. Žinoma, pastarasis atvejis nebuvo unikalus, nes panašių pavyzdžių aptinkama ir LDK diduomenėje. Štai galime paminėti Kuchmis-travičių („virtuvininkų“) atvejį, kai Petruui Aleknaičiui 1494–1516 m. tapus LDK virtuvi-ninku, vėlesnės šios giminės kartos jo užimtą pareigybę iki XVI a. pabaigos naudojo kaip pavardę, kol galiausiai ją XVI a. antroje pusėje pakeitė nuolatine virtusi Dorohostaiskių pavardė, kilusi nuo giminei priklausiusio Lucko pavietae buvusio dvaro *Дорогостау*⁶⁵. O kad titulas ar užimtos pareigos giminės atmintyje turėjo itin reikšmingą vietą, puikiai at-skleidžia Lombardijos kilmingųjų asmenvardžių formavimosi atvejai XI–XII a. Kai nuo titulo ar pareigybių, kurių savininkai jau seniai buvo mirę, net trečioje kartoje jų palikuo-nys senelių titulus padarydavo šios šakos pavarde, aiškiai išskiriančią iš kitų kilmingųjų pavardžių, pavyzdžiui, *Visconti* (pavaduotojai / vietininkai), *Confalonieri* (vėliavnešiai), *Avvocati* (teisėjai) ir kt.⁶⁶

Grįžtant prie analizuojamo Chšonstovskių atvejo verta pastebėti, kad XVI a. pabaigo-je, trečioje kartoje, įvardijimai dar pailgėjo. Pavyzdžiui, viena pastarosios giminės atstovių 1597 m. save įvardijo: *Кристына Яновна Павловича Подскарбовича Хрустовска*⁶⁷. Minėtame asmenvardyje šalia vardo pirmiausia fiksuojamas tėvavardis (Jono duktė), po to eina jos senelio tos šakos pirmtako vardas, taip pat jo pareigybė su patronimine priesaga ir galiausiai pasirodo toponiminės (kilusi nuo *Chrzastów* vietovės) kilmės pavardė. Tad tik trečioje kartoje užfiksuota pavardė atskleidžia informacijos apie giminės lenkiškos kilmės vietą perdavimą iš kartos į kartą verbaliniu būdu. Beje, XVI–XVII a. sandūroje net lenkų kalba rašytuose dokumentuose išliko surusėnintos pavardės *Chrustowski/a*⁶⁸ variantas, ku-ris tik XVII a. pradžioje išsirutulioja į naują lenkišką formą – *Chrzastowski*⁶⁹. Kita vertus,

⁶⁴ Plačiau žr. J. Matuszewski, Tytułomania szlachecka w świetle patronimików odurzędniczych, cz. 1–2, *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 1970, t. XV, s. 237–271; 1970, t. XVI, s. 157–190.

⁶⁵ A. Boniecki, Kuchmistrzowice h. Leliwa, *Herbarz Polski*, t. 13, Warszawa, 1909, s. 86.

⁶⁶ F. Menant, Ancêtres et patrimoine: les systems de designation dans l’aristocratie lombarde des XIe–XIIe siècles, *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, hg. D. Geu-enich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin–New York, 1997, S. 179.

⁶⁷ *VUB RS*, f. 7 – ŽŪT 1597 m., b. 33/14607, nr. 256, l. 558.

⁶⁸ Ta pati Kristina pasirašė lenkiškai: *Krystyna Janowna Chrustowska*, ten pat, l. 559v.

⁶⁹ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*, Archiwum Radziwiłłów, dział VII, nr. 85, l. 11: *Waclaw Chrzastowski, Michal Chrzastowski* (1621 m.).

kaip rodo Vakarų Europos tyrimai, tokios ilgos kaip šiuo atveju išsitęsios antroponiminės struktūros dažniausiai atsirasdavo vykstant atitinkamiems demografiniams pokyčiams, t. y. didėjant gyventojų skaičiui. Ir tokiu atveju susidariusios *nomen paternum* grandinės (kartais susidedančios net iš 7 elementų⁷⁰) dažnai apimdavo net keturias kartas.

Tad šioje vietoje galima pridėti keletą pastebėjimų, paaiškinančių *Chrzastowski* pavardės formavimosi subtilumus. Pirma, giminės pirmtakas Paškus į LDK atvyko tokiu periodu, kai tik diduomenėje formavosi paveldima pavardžių sistema⁷¹, tad nieko nuostabaus, kad jokiame dokumente nėra nė menkiausios užuominos apie jo geografinę kilmę. Todėl nustatyti tikslią šios giminės geografinę kilmę išties yra keblu, kadangi identiška pavardė bei toponimas, iš kurio ji atsirado, XV–XVI a. yra aptinkami įvairiuose Lenkijos regionuose⁷². Antra, tik XVI a. pabaigos dokumentuose „išnirusi“ giminės pavardė pirmiausia signalizuoja apie suintensyvėjusį pavardžių formavimosi periodą (kuris sutampa su anuomet padidėjusiu gyventojų skaičiumi LDK) Žemaitijos bajorijoje⁷³. Trečia, Chšonstovskių užmezgti giminystės ryšiai su XVI a. Žemaitijos bei Kauno pavieta valdžios elite buvusiomis giminėmis (kunigaikščiais Borovskiais, Gruzdziais, Radošinskiais ir kt.⁷⁴) veikiausiai tapo paskata priminti savos giminės iškilumą ir vertę⁷⁵.

Antra vertus, tai, kad aptarti asmenų įvardijimai nėra vien tik antroponiminės sistemos raidos atspindys, patvirtina ir vėlesni minėtos giminės asmenvardžiai, kuriuose kartkartėmis sušmėžudavo šios giminės pirmtako vardas. Pavyzdžiui, penktajai kartai (!) priklausančio Aleksandro Vladislovo 1656 m. dokumente tarp jo vardų bei pavardės įter-

⁷⁰ Kaip rodo Italijos Kortonos miesto atvejis, kad nuo 1261 m. tik 4 % miesto tarybos narių turėjo 3 įvardijimo elementus, apie 1309 m. – 22 %, 1429 m. jau 56 %, kai ketvirtąjį įvardijimo elementą XIV a. pradėjo naudoti jau 24 % miesto tarybos narių, žr. F. Menant, *Entre la famille et l'État: l'héritage du nom et ses détours dans l'Italie des communes, Mélanges de l'École française de Rome. Moyen-Âge, Temps modernes*, t. 110, nr. 1, 1998, p. 259–260; „Andrea di Bartolomeo di Christofano di Bartolomeo“ apie šias patronimų grandines žr. Ch. Klapisch-Zuber, *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*, Paris, 1990, p. 85–86.

⁷¹ V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius, 1991, p. 53–58.

⁷² Pavyzdžiui, 1648 m. Krokuvos vaivadijoje: *Stanislaw z Brzezia Chrzastowski* (VL, t. IV, Petersburg, 1860, p. 99.), o „Chrzastów“, „Chrzastówek“ vietovės minimos XIV a. Lenčicos paviete (T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagielly*, Łódź, 2003, s. 267–268) ir pan.

⁷³ Žemaitijoje jau XVI a. antroje pusėje pastebimas suintensyvėjęs smulkiosios bajorijos pavardžių formavimasis, žr. J. Druņgilas, Laukuvos apylinkių bajorija XVI–XVIII amžiuje, *Laukuva*, I dalis, sud. V. Jocys, P. Krikščiūnas, Vilnius, 2005, p. 190–191.

⁷⁴ Apie giminystės ryšius žr. E. Saviščevas, min. veik., p. 313, 334 ir kt.

⁷⁵ Antai Elzbieta Chšonstovskytė apie 1584 m. (*Опись документов Вильнского Центрального Архива Древних актовых книг*, t. 1, Вильна, 1901, c. 111, № 97) ištekėjo už Jono Gruzdzio, kuris buvo Žemaitijos žemės teisėjo Stanislovo Venclovavičiaus Gruzdzio, palikusio 1564 m. M. Bielskio kronikoje nemažai įrašų apie savo giminę, sūnus, plačiau žr. K. Gudmantas, Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielskio *Viso pasaulio kronikoje*, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos, sud. S. Temčinai ir kt., Vilnius, 2009, p. 28–41.

piamas patronimine forma užrašytas šios giminės pirmtako vardas: *Paszkowicz Chrzęstowski*⁷⁶. Šiuo atveju protėvio vardo suaktyvinimą reikėtų sieti su sėkminga kito giminės nario Stepono Chšonstovskio (†1649) karjera⁷⁷, suteikusia giminei antrą kvėpavimą. Jo solidžios pareigos – valdovo sekretorius, vėliau LDK instigatorius, Žemaitijos pataurininkis ir Biržinėnų tįjūnas, smarkiai prisidėjo, kad pastaroji giminė nuo XVII a. vidurio ilgam įsitvirtintų Žemaitijos pareigūnų rate. Tuo pačiu ji kartkartėmis asmenvardžiuose pri(si)mindavo žemaitiškos šakos pradininką, kurio vardo naudojimas tuomet turėjo ne tiek prestižo atspalvį, bet veikiau išliko kaip atvykusios giminės istorinio ilgaamžiškumo bei kilmingumo įrodymas.

Panašus, tačiau paprastesnis buvo Fronckevičių Radziminskių pavardės susidarymo atvejis. Šios giminės pirmtakas buvo *Франц* (Pranciškaus vardo trumpinys), Kasparo sūnus, atsikėlęs iš Mazovijos, Varšuvos pavieto, Radzimino vietovės⁷⁸ ir XVI a. pirmoje pusėje įsikūręs LDK⁷⁹. Pastarojo sūnus Mykolas (†1603), besiformuojant bajoriškos pavardės, buvo įvardijamas tėvavardžiu *Фронцкович*⁸⁰. XVI a. paskutiniajame ketvirtyje greta Mykolo (tuo metu tapusio Polocko pakamariu, 1584 m. vedusio O. Sapiegaite) vardo bei naudojamo tėvavardžio iškilo jo tėvo gimtinės vieta – *Radzimina*⁸¹. Šimtmečio bėgyje minėtas toponimas virto pavarde bei netrukus „suauugo“ su patronimine forma užrašytu pirmtako vardu. Tad XVII a. pradžioje, giminei patekus į LDK valdantįjį elitą⁸², minėtas toponimas ir patroniminė forma užfiksuotas pirmtako vardas tapo nuolatine pastarosios giminės įvardijimo dalimi – *Frąckiewicz Radziminski*⁸³. Beje, šios giminės

⁷⁶ *LMAVB RS*, f. 115, b. 541, l. 34.

⁷⁷ *Urzędnicy centralni i dostojnicy WKL*, p. 204.

⁷⁸ Pavyzdžiui, 1498 m. žinomas Jonas iš Radzimino buvęs Varšuvos kaštelionu (h. Brodzicas), žr. A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe*, s. 169, nr 778. Pastebėtina, kad neseniai publikuotame šiai giminei skirtame tyrime iš esmės buvo susumuotas tik lenkiškos istoriografijos įdirbis, o LDK įsikūrusi šaka liko visiškai nepaminėta, žr.: M. P l e w c z y ņ s k i, *Szlakiem rodów rycerskich dawnego Mazowsza w XV–XVI wieku*, t. 1: *Powiat warszawski*, Oświęcim, 2013, s. 215–264.

⁷⁹ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 599, ap. 1, b. 122, l. 26; A. B o n i e c k i, *Frąckiewiczowie* h. Brodzic, *Herbarz Polski*, t. 5, Warszawa, 1902, s. 310.

⁸⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574): Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000, nr. 118, p. 161.

⁸¹ *LMAVB RS*, f. 256, b. 1923, l. 1; *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, *Okresy bezkrólewi (1571–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2006, s. 261: *Michał Fronckowicz z Radzimina*. Plačiau Mykolo biograma yra pateikta R. Ragauskienės darbe (žr. R. R a g a u s k i e n ė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002, p. 331–332). Tačiau čia autorė neatsižvelgė į giminės asmenų įvardijimo tradiciją, Mykolą („Михал“) klaidingai pervadinama Mikalojumi.

⁸² Mikalojus 1611–1613 m. buvo LDK dvaro vėliavininkas, Motiejus tapo LDK lauko raštininku ir t. t., žr. *Urzędnicy centralni i dostojnicy WKL*, s. 232.

⁸³ Pavyzdžiui, „Stefan Fronckiewicz Radziminski“ (1620 m.), *LMAVB RS*, f. 37, b. 7738, l. 3; „Matheusza Franckiewiczza Radzymieńskiego“ (1647 m.), *VL*, t. 4, p. 61.

patroniminės kilmės prievardis *Frąckiewicz* ją atskyrė nuo kitos Radziminskių giminės, žinomos Žemaitijoje XVI a. antroje pusėje – XVII a. pirmoje pusėje, taip pat kilusios iš Mazovijoje, Ciechanovieco paviete buvusios Radzimino vietovės bei naudojusios Lapino (*Lis*) herbą⁸⁴.

Radziminskių pavardės formavimosi raidą XVI a. pradžioje – XVII a. pradžioje supaprastintai galima perteikti tokia seka: patronimas → patronimas + toponimas → (vėlesnėse kartose) protėvio vardas patroniminė forma + toponiminės kilmės pavardė. Šiuo atveju į pirmą planą iškeliamas *nomen paternum*, tuo rodant pirmtako nuopelnus giminei, kurie buvo reikšmingesni nei giminės „lizdo“ įamžinimas. Lyginant Chšonstovskių pavardės susidarymą su Fronckevičių Radziminskių, galima pastebėti, kad pastarųjų pavardė dėl sparčiai augančio giminės statuso formavosi daug intensyviau⁸⁵. Tai ir nulėmė, kad pastarosios šakos pirmtako vardas tapo neatsiejama (priešingai nei Chšonstovskių) kiekvieno giminės nario asmenvardžio dalimi, taip primenant šio vardo svarbą tolesnei visos giminės istorijai.

Tad pirmiausia šių Žemaitijoje bei Lydos paviete įsikūrusių lenkiškos kilmės giminių protėvio vardo įrašymas vėlesnių kartų asmenų įvardijimuose bei tik XVI a. pabaigoje susiformavusios pavardės rodo, kad pradžioje informacija apie kilmę buvo perduodama iš kartos į kartą verbaliniu būdu. O pirmtakas šiame giminės atminties sraute tapo centriniu atramos tašku, nuo kurio buvo pradėdama giminės šakos istorija LDK. Vėlesnėms kartoms jo vardas, išpraustas asmenvardžiuose, buvo kaip atminties talpyklos „raktas“, atveriantis primirštus giminės istorijos fragmentus. Tiesa, atminties kultūros tyrinėtojai teigia, kad individuali, kitaip – komunikacinė atmintis, perduodama žodiniu būdu, įprastai neviršija 80–100 metų laikotarpio⁸⁶. Kilmingųjų giminių tyrinėtojai pateikia kitokį vaizdą. Pavyzdžiui, XVI a. demografinė situacija Prancūzijoje atskleidė, kad bajoras nuo vedybų iki mirties vidutiniškai gyvendavo 29,5 metų. Tokiu būdu jis dar spėdavo sulaukti vyriausiojo sūnaus vedybų bei jam perduoti savo gyvenimišką patirtį, tuo pačiu papasakoti savo atsiminimus, kurie sulaukus senyvo amžiaus įprastai būna ryškesni bei labiau „šturmuoja“ atmintį (vadinamasis reminiscencijos reiškinys). Vadinasi, to laikotarpio šešiasdešimtmečių, o kraštutiniu atveju – aštuoniasdešimtmečių senolių atmintis

⁸⁴ W. W i j u k K o j a ł o w i c z, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium*, Kraków, 1897, s. 154; K. N i e s i e c k i, *Herbarz Polski*, wyd. przez J. N. Bobrowicza, t. VIII, Lipsk, 1841, s. 36.

⁸⁵ Mykolas 1583 m. tapo Połocko pakamariu, o 1585 m. – Vilniaus pavaivadžiu, jo sūnūs: Mikalojus – Mstislavlio seniūnu, Vasiliškių laikytoju, o 1621–1629 m. – Lydos vietininku, Jonas – 1630 m. Lydos pav. vėliavininku, Jurgis – Lydos pav. žemės teismo teisėju 1607–1619 m., o dukra Marina buvo ištekinga už Žemaitijos kašteliono A. Tolvaišos (žr. A. B o n i e c k i, *Frąckiewiczowie h. Brodzic*, *Herbarz Polski*, t. 5, Warszawa, 1902, s. 310; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1, *Województwo wileńskie, XIV–XVIII wiek*, pod. red. A. Rachuby, Warszawa, 2004, s. 160, 316–317, 373, 387).

⁸⁶ Я. А с с м а н, min. veik., p. 74; A. A s s m a n n, min. veik., p. 42.

galėjo siekti net iki 140 metų laikotarpį⁸⁷. Kita vertus, bajorijos tyrinėtojai nedaro aiškios takoskyros, iki kur tęsiasi komunikacinė, o kur prasideda kultūrinės atminties artefaktų (pvz., dokumentų) veikimas, nes tai atskirti dažniausiai yra keblu⁸⁸. Taip pat ir aptartaisiais atvejais, kai pradžioje iš kartos į kartą žodžiu buvo perduodamas pasakojimas apie kilmę, kurio dalis vėliau per giminės „lizdo“ pavadinimo ar protėvio vardo įrašymą į asmenvardžius pavirsdavo kultūrinės atminties artefaktu. Tuo labiau kad šie artefaktai – asmenvardžiai funkcionuodavo įvairaus turinio dokumentuose, tai taip pat aktyvindavo giminės narių atmintį. Tokiu būdu asmenvardžiuose „užkoduota“ informacija padėdavo ilgam atmintyje išlaikyti į LDK atvykusių ir Žemaitijoje įsikūrusių lenkų bajorų giminių pirmtakus bei jų gimtas vietas.

3. Eponimai: lenkiškų heraldinių legendų recepcija

Nuo XVI a. pabaigos pasirodę B. Paprockio (1584), S. Okolskio (1641–1643) ir K. Niesieckio (1728–1743) herbynai sulaukė didelio bajorijos susidomėjimo. Minėtuose žinynuose aprašytos herbų legendos bei juose minimi mitiniai veikėjų vardai – eponimai tapo neatsiejama bajoriškos savimonės dalimi⁸⁹. Šios bajoriškos kultūrinės atminties pulsavimo atspindžių galima pastebėti Gorskių, Rajeckių ir Važinskių giminių asmenvardžiuose.

Štai Gorskių giminė, kilusi iš Mazovijos, į Žemaitiją atvyko XVI a. antroje pusėje⁹⁰. Ji tik XIX a. pradžioje (tai matyti iš fundacinės lentos Gargždėlės koplyčios (Salantų raj.) fasade 1824 m.) pakeitė asmenvardžio konstrukciją, prie pavardės pridėdama naudojamo herbo pavadinimą – *Gorski Nalęcz*⁹¹. Žinoma, toks giminės naudojamo

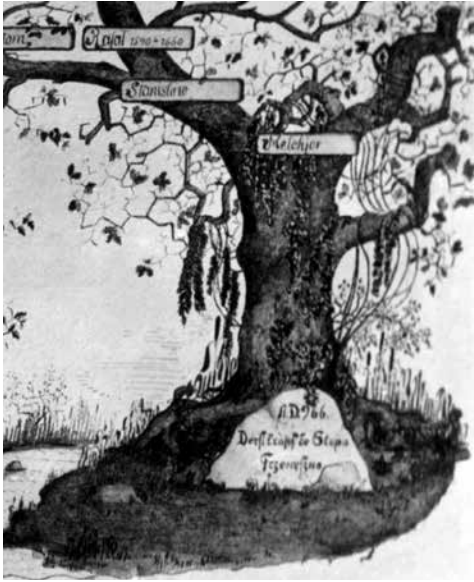
⁸⁷ Plačiau žr. M. N a s s i e t, *Parenté, noblesse et états dynastiques XVIe–XVIe siècles*, Paris, 2000, p. 32, 43.

⁸⁸ Pavyzdžiui, Lenkijos giminių tyrėjams yra svarbios giminės genealoginės atminties laiko riba, kuri kartais nusitęsia nuo 160 (žr.: J. K u r t y k a, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków, 1997, s. 33) iki 200 (žr.: J. P i e l a s, *Oleśnicy herbu Dębno w XVI–XVII wieku. Studium z dziejów zamożnej szlachty doby nowożytniej*, Kielce, 2007, s. 26) ar net iki 300 metų (žr.: M. W o l s k i, *Potoccy herbu Pilawa do początku XVII wieku. Studium genealogiczno-własnościowe*, Kraków, 2013, s. 31).

⁸⁹ Plačiau žr. M. C e t w i ņ s k i, M. D e r w i c h, *Herby, legendy, dawne mity*, Wrocław, 1989; M. K a z a ņ c z u k, *Staropolskie legendy herbowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990.

⁹⁰ R. K l i m a v i č i u s, Gorskių giminės genealogija, *Žemaičių praeitis*, ats. red. A. Butrimas, t. 2, Vilnius, 1993, p. 257.

⁹¹ „FUNDATOR HUIUS ECCLESIAE ILLUSTR[IS] M[AGNI] D[OMINI] NALĘCZ GORSKI MARESCH[ALCUS] DISTR[ICTUS] TELSENSIS, EQUES ORDINIS TEUTONENSIS, CUM AUXILIO PAROCHIANORUM SALANTENSIVM. A[NN]O D[OMINI] 1824, *Žemaičių vyskupystės muziejus*, GEK–2065; taip pat šios koplytėlės istorija aprašyta Pauliaus Vaniuchino straipsnyje: <<http://salantiskis.blogspot.com/2012/01/gargzdeles-kapines-ir-sv-barboros.html>> [žiūrėta 2015 01 27].

1 pav. 1934 m. Gorskių genealoginio medžio fragmentas, kuriame užfiksuotas įrašas apie legendinį Nalenč herbo giminės pradininką Dzieżikrają, *LNB RS*, f. 30, ap. 1, b. 1557.

das (vėliau sutrumpintas į *Dzierzko*) Didžiojoje Lenkijoje Nalenč herbo giminėje iš tikro buvo paplitęs XII–XIV a., ir šalia kitų tuomet vartotų (Dobrogosto, Tomislavo, Chvalo, Vincento ir kt.) buvo vienas populiariausių, juo buvo pavadinti net 7 šios giminės asmenys⁹⁵. Antras komponentas – įrašo pabaigoje minima Tšemešno (*Trzemeszno*) vietovė, kuri vėlgi buvo paimta iš B. Paprockio veikalo, iš teksto apie Nalenč herbo legendą. Šiame pasakojime buvo nurodyta, kad minėtas Dzieżikrajas X a. kaip liudininkas pasirašė vieno ankstyviausio Lenkijos šv. Augustino reguliarijų atgailos kanauninkų vienuolyno

herbo ir pavardės rašymas kartu rodo Žemaitijoje plitusių naują asmenvardžių rašymo manierą, būdingą XIX a. bajorijai (pvz., *Lis Olszewski*, *Lubicz Zaleski*, *Luba Radzimiński*)⁹². Šis Gorskių herbo pavadinimo įrašymas asmenvardyje nebuvo vien „puošybos“ elementas, už jo slėpėjo kur kas gilesnis turinys. Tai aiškiai patvirtina iš XX a. pradžios išlikęs giminės kilmės medis, perteikiantis Gorskių bendrystės pojūtį Nalenč herbo giminėms, kurį atspindėjo įrašas ant medžio papėdėje esančio akmens: *A[nno]. D[omini]. 966 Dersitrijus de Słopa Trzemeczno*⁹³. Jame yra keletas komponentų, kurie neabejotinai veikė Gorskių genealoginės savimonės formavimąsi. Pirmas – įrašė minimas legendinis Pamario kunigaikštis iš Šlopos Dzieżikrajas (*Drzieżykraj*), kurį XVI a. pabaigoje B. Paprockis padarė pagrindiniu Nalenč herbo giminiių pirtaku⁹⁴. Įdomu, kad iš herbo legendos paimtas Dzieżikrajaus var-

⁹² J. S. Bystroń, min. veik., p. 67–69.

⁹³ Medis greičiausiai buvo sudarytas XX a. pradžioje, o nufotografuotas 1934 m. Šaukėnuose Antano Gorskio rūpesčiu, *LNB*, f. 30, ap. 1, b. 1557.

⁹⁴ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków, 1858, s. 207. Apie šios legendos recepciją Čarnkovskių giminėje žr. M. Hlebionek, O pieczęciach starosty generalnego wielkopolski Adama Sędziwoja Czarnkowskiego, *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, 2011, nr 2(4), s. 11–60.

⁹⁵ J. Pakulski, *Natęcze wielkopolscy w średniowieczu: genealogia, uposażenie i rola XII–XIV w.*, Toruń, 1982, s. 21–68.

fundacinį dokumentą⁹⁶ (tikroji fundacija XII a.⁹⁷). Ir galiausiai trečias įrašo dėmuo – nurodytieji metai 966. Tai Lenkijos krikšto data, kuri tame pačiame herbyne buvo sutapatinta su minėto vienuolyno fundacija. Tad šio įrašo turinys liudija, kad kažkuris Gorskių giminės asmuo buvo B. Paprockio ar S. Okolskio veikalų (kai K. Niesieckio herbyne trūksta datos) skaitytojas, galbūt netgi turėjęs šias knygas asmeninėje bibliotekoje. Kita vertus, tai parodo šios giminės savimonėje įsitvirtinusių nuostatą dėl jos ištakų, kurios pradedamos romantizmo epochai patraukliu viduramžišku legendiniu Nalenč herbo giminės pradininku Dzieżikrajumi. Visa ši fikcinės genealoginės jungties esmė – parodyti kilmingą bei „seną“ Gorskių giminės praeitį, galbūt tuo pačiu neakivaizdžiai vedant iš Lenkijos krikščionybės plitimo liniją į Lietuvą.

Antras atvejis – Rajeckių giminė, kilusi iš Seradzo vaivadijos, Radomo pavieta⁹⁸, XVI a. pradžioje įsikūrusi netoli Semeliškių⁹⁹, o vėliau sėkmingai įsitvirtinusi Trakų pavieto valdžios elite¹⁰⁰. Pastebėtina, kad XVII a. prie šios giminės pavardės „prilipo“ du skirtingos kilmės prievardžiai. Antai 1651 m. dokumente Rachelė Barbora Rajeckytė, LDK referendoriaus Pauliaus Kiprijono Bžostovskio žmona, pasirašė: *Barbara Rajecka z Rajca Brzostowska*, o gretimais jos pusbroliis – *Władysław Dunin Rajecki*¹⁰¹. Tačiau ženkliai įspūdingesnis buvo vėlesnis Teofilio Rajeckio įvardijimas: *ode mnie Theophila Dunina na Czadosach z Raiec Raieckiego, marszałka powiatu lidzkiego, starosty borcklowskiego (...)* (apie 1676 m.)¹⁰². Pastarajame „barokiškame“ įvardijame iškyla keletas dėmenų, kurie struktūravo šio ir kitų Rajeckių genealoginę savimonę. Šiame įvardijime (kaip ir pirmajame) panaudotas prievardis *z Rajca*, parodantis kilmės vietovės funkcionavimą giminės atmintyje, kuris kaip anksčiau aptartų Odachovskių, Umiastovkių atvejais

⁹⁶ Žr. B. Paprocki, min. veik., p. 207: *Dersikraja de Słopa wspomina przywilej klasztoru trzemeszeńskiego hrabia, który za Mieczysława monarchy najpierwszego chrześcijańskiego był przy fundowaniu tego tam klasztoru: a to się działo w roku 966.*

⁹⁷ Plačiau žr. P. H. Dorszewski, Stań badań nad klasztorem kanoników regularnych w Trzemesznie, *Universitas Gedanensis*, t. 41, r. 23, 2011, s. 47–59.

⁹⁸ Antai XVI a. antroje pusėje *Rajecz* vietovėje aptinkami net šeši Rajeckiai, žr.: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, s. 298; K. Niesiecki, min. veik., t. VIII, p. 85.

⁹⁹ Šiuo metu ankstyviausia informacija žinoma apie Joną Rajeckį, kad jis 1522 m. minimas kaip Trakų pav. bajoras, susituokęs su Marina Netevičiūte, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529): Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, p. 129, 132, nr. 17, 22.

¹⁰⁰ Antai Kasparas 1560–1566 m. buvo Žiežmarių, o 1567–1587 m. – Trakų vėliavininkas, Balceris – 1582–1589 m. Žiežmarių seniūnas ir Trakų pav. vaisksis, Albertas – 1611 m. Trakų seniūnas, 1611–1624 m. Trakų žemės teismo raštininkas, o 1624–1630 m. to paties teismo teisėjas ir kt. Žr. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2, *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, pod. red. A. Rachuby, Warszawa, 2009, s. 641.

¹⁰¹ *LMAVB RS*, f. 273, b. 863, l. 1–2.

¹⁰² *Национальный исторический архив Беларуси* (toliau – *НИАБ*), f. 694, ap. 4, b. 2099, l. 60v.

XVII a. buvo suteiktas vienam iš Rajeckių palivarkų Naugarduko pavietai¹⁰³. Po to minėtas Teofilis nurodo pagrindinį savo valdomą dvarą – Čėdasus (Rokiškio raj.), kurie anuomet buvo jo rezidencija. Na, o šio įrašo pradžioje, reikšmingiausioje vietoje, pridėdamas dar vienas apeliatyvas – *Dunin*, vėlgi susijęs su giminės naudoto Gulbės (*Łabędź*) herbo legenda. Ši legenda, kurios atsiradimo motyvai nėra aiškūs, susiformavo XIII ir XIV a. sandūroje Gulbės giminės „konecko“ (*Koneck*, dab. Lenkija) šakoje, kurioje pirmą kartą buvo panaudotas toks pats herbas (prieš 1326 m.) bei asmenvardis *Donin* (prieš 1350 m.), vėliau išvirtęs į *Dunin*¹⁰⁴ (intensyviau naudotas XV a. minėto herbo giminėje¹⁰⁵). Esminis šios legendos motyvas – pasakojimas apie Boleslovo Kreivaburnio laikais (XII a.) į Lenkiją atvykusį ir čia įsikūrusį Gulbės herbo giminės pirmtaką, Petrą iš Danijos, vadinamą „danu“ (*Dunin*). Ši legenda pirmą kartą buvo užfiksuota dar Didžiosios Lenkijos kronikoje, o vėliau ją perteikė Janas Dlugošas¹⁰⁶, Motiejus Miechovita bei Martynas Kromeris. Galiausiai minėtos legendos dalį dar labiau išplėtė ir savaip perkonstravo B. Paprockis pridėdamas: *To się wszystko działo w r. 1146, i dla tego iż z Danii wyszedł, potomstwo jego aż po ten wiek Duninami (pajuodinta – J. D.) zowią*¹⁰⁷. Tad šiai legendai „keliaujant“ iš vieno į kitą herbyną, joje minimas eponimas *Dunin* rado atgarsį kai kurių bajorų, tuo pačiu ir Rajeckių giminėje. Pažymėtina, kad šiuo prievardžiu Rajeckiai XVII a. viduryje išsiskyrė iš daugumos to paties herbo LDK ar Lenkijos giminiių, kurios nevartojo pastarojo prievardžio (pvz., Daugirdai, Krajevskiai, Sanguškos, Šemetos ir kt.).

Tiriant minėto eponimo recepciją Rajeckių giminėje, galima pastebėti, jog 1643 m. Krokuvoje išleistame Stanislovo Okolskio herbyne jis kartu su giminės „lizdu“ jau buvo užfiksuotas¹⁰⁸. Vadinasi, XVII a. antrajame ketvirtyje tiek toponiminės, tiek legendinės kilmės apeliatyvai buvo „aktyvuoti“ ir pradėti vartoti ketvirtoje Rajeckių giminės kartoje. Matyt, kažkuriam giminės asmeniui tuomet į rankas pateko 1584 m. išleistas B. Paproc-

¹⁰³ *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo nowogródzkie 1690 r.*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, Warszawa, 2002, s. 60: *Jan Rajecki z kondycyjej swej wieczystej Rajcy za dym.*

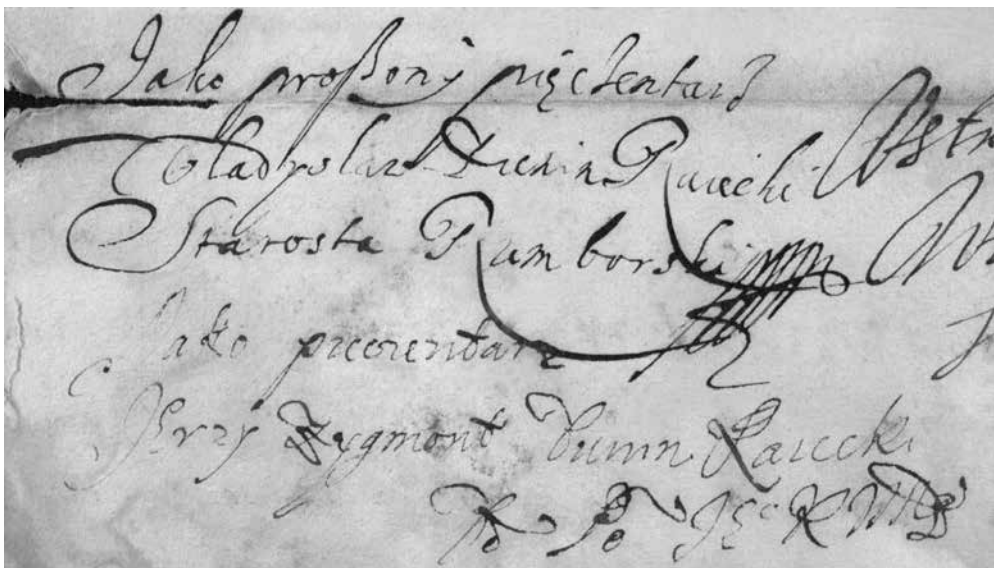
¹⁰⁴ J. Bi en i a k, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków, 2002, s. 227 (sk. *Ród Łabędziów*); M. F r i e d b e r g, *Ród Łabędziów w wiekach średnich, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie* (toliau – *RPTH w Lwowie*), t. VII, 1924/25, s. 3–16.

¹⁰⁵ B. N o w a k, *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków, 2009, s. 253, 263, 315, 316, 337, 514.

¹⁰⁶ Klejnoty Długoszone, wyd. M. Friedberg, *RPTH w Lwowie*, t. X, 1930, s. 64: *Labancz. (...) Ex regno Dacie ortum habens a Petro, qui in Poloniam venerat (...)*.

¹⁰⁷ B. P a p r o c k i, min. veik., p. 567.

¹⁰⁸ Pirmiausia tai fiksuojama: *Raieccij Duninij, à Raiee uno milliari à Radom, fundatores monasterij radomensis*, S. Okolski, *Orbis Polonus, Splendoribus coeli: Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū: Naturae excellentia reptilium, condecoratus. In quo antiqua Sarmatarum gentilitia, pervetustae nobilitatis Poloniae insignia, vetera et nova indigenatus meritorum praemia et arma specificantur et relucet. Nun primum, ut latinitati consecratus, ita claritate et veritate perspicuus*, Cracoviae, [1643], t. II, p. 11.

2 pav. 1668 m. Rajeckių parašai su Dunino eponimu, įprasminančiu Gulbės herbo legendinį pirtaką, *LMAVB RS*, f. 37, b. 4072, l. 4.

čio herbynas, kur jis susipažino su herbo legenda ir sumanė prie Rajeckių pavardės pridėti *Dunino* prievardį, o šis kartu su toponiminės kilmės prievardžiu *Rajec* išitvirtino vėlesnių kartų savimonėje¹⁰⁹. Tiesa, pats eponimas *Dunin* Lenkijos Karalystėje pasirodė jau XVI a. antroje pusėje¹¹⁰, t. y. anksčiau nei B. Paprockio veikalas. Antra vertus, Rajeckiai nebuvo vienintelė jį naudojusi lenkiškos kilmės giminė LDK. Greta jų taip pat galime paminėti *Dunin Koniński* giminę, kilusią iš Sandomiero vaivadijos. Be to, pirmiausia šis prievardis buvo gajus tarp Lenkijos giminių (pvz., *Duniń Gluszewski*, *Dunin Smuszewski* ir kt.¹¹¹). Tad veikiausiai tolygus šios legendos populiarėjimas bajorijoje XVI a. antroje pusėje bei vėliau pasirodęs B. Paprockio veikalas rado atgarsį išskylančios Rajeckių giminės asmenvardžiuose.

Trečias atvejis – Važinskių giminė, kilusi iš Mazovijos, Žemaitijoje įsikūrusi XVI a. pabaigoje. Pradžioje ši giminė žemėvaldą išplėtė Žemaitijoje bei Livonijoje, o nuo XVII a. antrosios pusės – Ašmenos paviete, taip pat užmezgė giminystės ryšius su

¹⁰⁹ *VL*, t. IV, Petersburg, 1860, p. 102, 499; ten pat, t. V, p. 149: *Ian Alexander na Raycu Raiecki* (1648 m.), *Jerzy Dunin na Raycu Raiecki* (1668 m.), *Ian Theodor Dunin z Raiec Raiecki* (1674 m.).

¹¹⁰ Ten pat, t. II, Petersburg, 1859, p. 157, 159, *Petrus Dunin Wolski*, *Petrus Dunin Spoth* (1576 m.).

¹¹¹ Ten pat, t. III, Petersburg, 1860, p. 358, 377; ten pat, t. IV, Petersburg, 1861, p. 101.

Taubomis, Šveriniais ir Pacais¹¹². Nepaisant šių giminystės ryšių (priešingai nei Rajeckių atveju), prie Važinskių pavardės tik XVIII a. pradžioje aptinkame Habdanko herbo eponimą *Skarbek*¹¹³, funkcionavusį ir vėlesnėse giminės kartose¹¹⁴. Šio eponimo atsiradimą Važinskių asmenvardžiuose pirmiausia vertėtų sieti su pasikeitusiu giminės statusu, kai giminė prasimušė į LDK valdančiojo elito gretas¹¹⁵. Habdanko herbo legendos eponimas *Skub*, *Skarbek* buvo *Skarbomir* vardo trumpinys, kuriuo pasinaudojo B. Paprockis, nukeldamas minėtą asmenį į XI a., nuo kurio: *Od tego Skuba, którego to Długosz wspomina, byli Skarbkowie*. Tad šis herbyno tekste užfiksuotas motyvas tapo esmine fraze Habdanko herbo giminėms¹¹⁶. Nors šį herbą naudojo ir lietuviškos kilmės giminės, kaip Beinartai, Daugėlos ir kt., tačiau Skarbeko eponimas išskirtinai populiarus buvo tik tarp lenkiškų gimininių. Pavyzdžiui, jį naudojo Borovskiai (kilę iš Sandomiero vaiv.), Ceklinskiai (Dobżynė), nuo XVII a. vidurio Kielčevskiai, į LDK atsikėlę iš Liublino pavieto¹¹⁷, Leščinskiai, Rudzkiai (Mazovija), Tlučovskiai (Dobżynė), Vojčinskiai (Mazovija) ir kt.¹¹⁸ Vadinas, šį eponimą, kaip ir Dunino atveju, galima laikyti „lenkišku“ giminės kilmės požymiu.

Kita vertus, eponimų vartojimą skatino intensyvesnis paties herbo bei jo atributų naudojimas, kuris kaip ir pavardė buvo svarbus kilmingojo identifikacijos ženklas¹¹⁹. Tai galima pasakyti ir Važinskių giminės atveju. Dar J. Dlugošas, aprašydamas Habdanko herbo legendą, išskyrė pačiame herbe buvusią raidę *W*¹²⁰, kuri tapo minėtos giminės tapatumo simboliu. 1731 m. laidojant Viešvėnų tijūną Mykolą Elijų Važinskį, pastebimi

¹¹² Cz. Janowski, min. veik., d. I, Petersburg, 1896, p. 341–358.

¹¹³ VUB RS, f. 4, b. (A 715) 27236, l. 1: *Heronim Skarbek Ważyński (1715 m.)*.

¹¹⁴ Ašmenos pilies teismo teisėjo K. Važinskio testamentas, Ukropiškės, 1749 m. liepos 23 d., 1720–1760 m. Ašmenos pilies teismo knyga, *IIIAB*, f. 1732, ap. 1, b. 5, l. 761v: (...) *podpis tak samego aktora iako I(ego) m(os)ci pana pieczątarka temi słowy: Kazimierz Skarbek Wazynski, sędzia grodz(ki) oszm(ianski), ustnie y oczewisto proszony pieczątarka od w(ielmoznego) i(ego) [mosci] p(an)a Kazimierza Skarbka Wazynskiego* (...) [paryškinta – J. D.]. J. Skorułski, *Głos pochwal świata y wzgardy jego, młodź wiodący pod (...) imieniem (...) Jerzego, y Elzbiety z Skarbów Ważyńskich, Wollowiczów starostów purwieńskich ku zeznaniu* (...) [paryškinta – J. D.], Wilno, 1764.

¹¹⁵ Antai Aleksandras Nestoras, buvęs Breslaujos pataurinininkis, 1708 m. tapo LDK virtuvininku, Mykolas 1737 m. – LDK iždininku, o 1746 m. – didžiuoju raštininku, žr. *Urządnicy centralni i dostojnicy WKL*, p. 247.

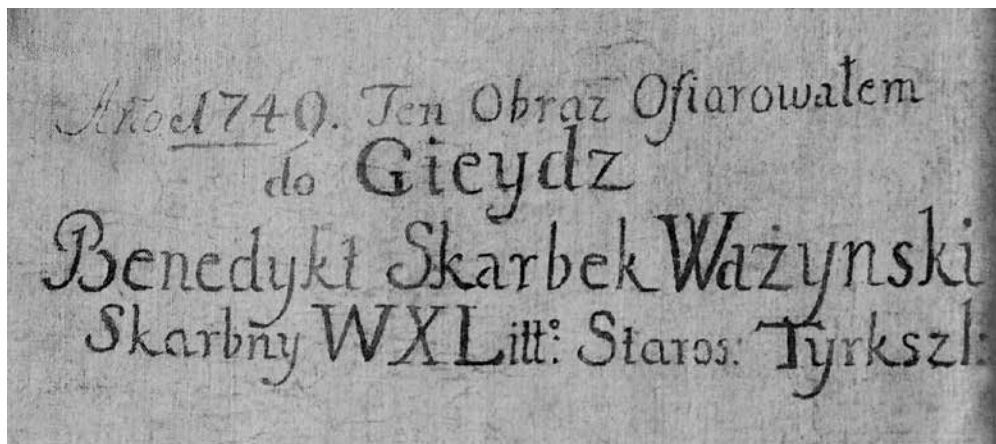
¹¹⁶ B. Paprocki, min. veik., p. 216.

¹¹⁷ Žr. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, opr. H. Lulewicz, Warszawa, 2009, s. 299: *Joannes Christoph Skarbeck Kielczewski*.

¹¹⁸ K. Niesiecki, min. veik., t. II, Lipsk, 1839, p. 4.

¹¹⁹ J. Wroniszewski, *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań–Wrocław, 2001, s. 191–192. Taip pat apie herbo naudojimo reikšmę antspauduose bei signetuose žr.: W. Strzyżewski, *Herby i tytuły. Pieczęć szlachecka w księstwie glogowskim (XVI–XVIII wiek)*, Warszawa, 2009, s. 5, 47–53.

¹²⁰ Klejnoty Długoszowe, wyd. M. Friedberg, *RPTH w Lwowie*, t. X, Kraków, 1930, s. 69: *Misit dux Boleslaus legatum comitem Skarbek, tres tracturas W [paryškina – J. D.] pro armis deferentem, pro pace tractanda*.

3 pav. 1749 m. LDK iždininko, Tirkšlių seniūno Benedikto Skarbeko Važinskio „įamžinimas“ Švč. Dievo Motinos pagarbavimo paveiksle Geidžių bažnyčioje (S. Varno nuotr.)¹²¹.

sumaniai „išeksponuoti“ giminės herbo atributai. Pirmiausia ant katafalko buvo pavaizduoti šv. Elijas ir šv. Dominykas, rankose laikantys giminės Handanko herbą. Šio herbo pagrindinis elementas – raidė *W* taip pat atsispindėjo laidotuvių puošyboje: ją laikė du angelai, buvę virš baldakimo kutų. Taip pat virš bažnyčios durų ant krepo buvo nutapytas erelis, nešantis minėtą raidę¹²². Atidesnis tuometinis laidotuvių dalyvis lengvai galėjo pastebėti išskylančias paraleles tarp Habdanko herbo pagrindinio elemento – *W* raidės bei ta pačia raide prasidedančios laidojamo asmens pavardės – *Wazyński*. Veikiausiai ši sąsaja neliko nepastebėta ir pačios giminės narių, kuriems raidė *W* buvo tiek giminės pavardės, tiek herbinis simbolis.

Ieškant minėtų reiškinijų paralelių, vertėtų prisiminti viduramžiais paplitusią ypatingą kilmingųjų vardų perėmimo praktiką, kai giminės (pvz., Robertinų giminėje – Roberto vardas, Švabijos Velfų – Velfo, Hohencolernų – Fridricho ir pan.) turėjo žinomo protėvio vardą – *Leitname*¹²³, pasižymėjusio išskirtiniais nuopelnais ar būdo savybėmis, kurį

¹²¹ Nuoširdžiai dėkoju dr. D. Ramonienei už šią fotografiją.

¹²² L. B a l a i š y t ė, *Publicum dolori theatrum: kilmingųjų laidotuvių apipavidalinimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. viduryje, Dailės istorijos studijos*, t. 3: *Ars memoriae: atmintis – dailės funkcija ir tema (XVIII–XXI a.)*, sud. L. Balaišytė ir A. Kaladžinskaitė, Vilnius, 2008, p. 16. Plačiau minėtų laidotuvių dekoracijos aprašytos: *Kuryer Polski*, anno 1731, nr. C (100), s. 429 (už šią nuorodą nuoširdžiai dėkoju dr. L. Balaišytei).

¹²³ Apie *Leitname* vartojimo atvejus tarp Provanso kilmingųjų žr. F. M a z e l, *Noms propres, dévolution du nom et dévolution du pouvoir dans l'aristocratie provençale (milieu X^e – fin XIIe siècle)*, *Provence historique*, fasc. 212, 2003, p. 131–174.

daugiau ar mažiau nuosekliai perimdavo vėlesnės kartos. Taip šis vardas tapdavo giminei išskiriančiu požymiu. Tad kaip viduramžiais, taip ir XVII–XVIII a. palikuonys, naudojantys identifikuojamo ar mitinio protėvio vardą, su šiuo *nomen* paveldėdavo ir to asmens *honor*, o minėtas vardas tapdavo giminės kilmingumo bei garbės ženklu.

Apibendrinant galima pasakyti, kad herbinių legendų personažų vardų – eponimų vartojimas (veikiamas B. Paprockio, S. Okolskio, K. Niesieckio herbų) atvykusių giminių antroponimuose rodo heraldinės giminės sampratos (giminių, naudojusių tą patį herbą) funkcionavimą genealoginėje savimonėje. Tuo pačiu šie eponimai reprezentavo giminių kilnumą bei primindavo jų lenkišką kilmę. Be to, minėtos kilmės formos, įsiveržusios į įsikūrusių giminių antroponimus, tapo neatsiejama jų reprezentacijos dalimi, kuri atsispindėjo knygų ekslibrisuose, antkapiuose, paveikslų įrašuose ir pan.¹²⁴ Visgi, kodėl asmuo, pirmasis įtraukdavęs į asmenvardį kurią nors iš trijų kilmės formų (giminės „lizdą“, pirtako vardą, eponimą), pasirinkdavo kurią nors vieną konkrečią, galutinai nėra aišku. Žinoma, tai lėmė pasiektas statusas, giminystės ryšiai, aplinka, tradicija ir kiti veiksniai, tačiau už to slėpėjo ne mažiau svarbesni psichologiniai asmens motyvai.

Išvados

1. Išanalizuoti lenkų giminių, XVI a. antroje pusėje – XVIII a. įsikūrusių ir patekusių į Žemaitijos kunigaikštystės valdžios elitą, naudoti asmenvardžiai atskleidė jų genealoginės savimonės formavimosi etapus ir jiems būdingas formas.

2. Genealoginės savimonės formavimąsi, greta įprastų genealoginę atmintį veikiančių veiksnių, papildomai stimuliuojo dar keletas faktorių: atvykstantys tėvynainiai, išlaikytos valdos gimtinėje, karinė tarnyba bei pareigybės Lenkijoje ir kartais iškylantys bajoriškos kilmės įrodymo atvejai. Jie labiau aktyvino pirmųjų–trečiųjų kartų genealoginę savimonę, kai vėlesnėse kartose ši greičiau pereidavo į recesinę būklę.

3. Tirtų giminių antroponimuose kilmės motyvas egzistavo trijose formose: kilmės vietovė, pirtako vardas bei recipuoti lenkiškos heraldikos eponimai. a) Gimtos vietovės užfiksavimo ankstyvumas bei jos įvardijimo tikslumas (pvz., giminės „lizdo“ dalis) ar abstraktumas (pvz., Mazovija) įsikūrusių lenkų giminių asmenvardžiuose buvo glaudžiai susijęs su asmens / giminės pasiektu socialiniu statusu, kai šios vietovės tapdavo saviidentifikacijos dalimi. Tuo pačiu vėlesnių kartų vartojami šių gimtų vietovių pavadinimai

¹²⁴ Pavyzdžiui, aptartų prievardžių įrašymas į ekslibrisus: M. J. Važinskio (apie 1750 m.): *Ex bibliothecae Michaelis Heronimi Skarbek Wazynski, notarij magni M. D. Litu(aniae)*, Aleksandro Gorskio (XIX a.) *z biblijoteki Aleksandra Nałęsc Górskiego, prezydenta p(owia)ttu telszewskiego sądowego, w Dżuginianach i Szawkianach*, žr.: V. K i s a r a u s k a s, *Lietuvos knygos ženklai 1518–1918*, Vilnius, 1984, p. 49, 136, nr. 125, 618 ir kt. Taip pat dėl įrašų paveiksluose žr. šiame straipsnyje pateiktą 3 iliustraciją.

yra retrospektyviniai XVI a. išvykusių bajorų žemėvaldos struktūrą atspindintys šaltiniai; b) pirtako vardo su patronimine priesaga (pvz., Пауко → *Paszkowicz*, Франц → *Frąckiewicz*) vartojimas vėlesnių kartų asmenų įvardijimuose liudija, kad jis giminės atminties sraute atliko tam tikrą fundamento funkciją, nuo jo buvo pradėdama giminės šakos istorija LDK; c) eponimų – lenkiškų heraldinių legendų veikėjų vardų (*Dunin*, *Skarbek*) bei vėliau herbų (*Nalęcz*) panaudojimai asmenvardžiuose rodo funkcionavusią kultūrinės atminties formą, kurią struktūravo tuometinių B. Paprockio, S. Okolskio, K. Niesieckio herbų informacija bei pačių legendų adaptavimas bajoriškoje visuomenėje. Tuo pačiu tai rodo heraldinės giminės bendrumo pajautą, kuri taip pat reprezentavo šių giminių kilmingumą bei primindavo jų lenkiškas ištakas.

4. Tyrime pateikti konkretūs atvejai rodo, kad kiekvienos giminės pareigybiniai pakilimai glaudžiai sutapo su protėvio vardo ar kilmės vietos įrašymu į asmenvardį. Eponimų įrašymą galėjo lemti ne tik giminės statuso pasikeitimas (pvz., Važinskiai) ar giminytės ryšiai (pvz., Rajeckiai), bet ir pačios legendos sklaidos tendencija bajorijoje. Be to, asmuo, kuris pirmasis iš giminės į savo įvardijimą įrašė kurią nors formą, perteikusių jo lenkišką kilmę, buvo ne tik atminties atnaujintojas, bet ir naujos giminės atminties tradicijos kūrėjas, kai šios kilmės formos buvo puoselėjamos ne tik giminės viduje, bet ir iškeliamos į išorę.

5. Aukščiau išvardyti pastebėjimai atskleidžia antroponimikos teikiamus privalumus. Pirma, asmenvardžių duomenys leidžia nuosekliau bei giliau ir plačiau stebėti genealoginės savimonės formavimosi momentus. Antra, ši medžiaga parodo, kad vėlesnių atvykėlių kartų atmintyje išsaugota kilmės informacija (vietovė, pirtako vardas) bei tik XVI a. pabaigoje atsiradusios pavardės rodo kiekvienoje giminės kartoje turėtų genealoginių žinių perdavimą verbaliniu būdu. Vėliau šios žinios per giminės „lizdo“ pavadinimo ar protėvio vardo įrašymą į asmenvardžius pavirsdavo kultūrinės atminties artefaktais, kurie funkcionuodavo įvairaus turinio dokumentuose, o tai taip pat aktyvindavo giminės narių atmintį. Tad šiuo atveju antroponimai kaip tam tikra bajorijos genealoginė atminties forma suteikia daugiau informacijos nei XVIII–XX a. sudaryti genealoginiai medžiai, be to, yra puikus giminių socialinių bei mentalinių pokyčių rodiklis. Kita vertus, šios kilmės formos, kaip karoliukai suverti ant giminių asmenvardžių, yra kaip „kodas“, atveriantis juose slypinčius tam tikrus giminių istorijos puslapius.

Literatūra

ASSMANN, A. *Między historią a pamięcią. Antologia*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013.

BALAIŠYTĖ, L. *Publicum dolori theatrum: kilmingųjų laidotuvių apipavidalinimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. viduryje*, in *Dailės istorijos studijos*, t. 3: *Ars memoriae: atmintis – dailės funkcija ir tema (XVIII–XXI a.)*, sud. L. Balaišytė ir A. Kaladžinskaitė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008, p. 9–23.

BIENIAK, J. *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 2002.

BYSTROŃ, J. S. *Nazwiska polskie*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1993.

BONIECKI, A. *Frąckiewiczowie h. Brodzic*, in *Herbarz Polski*, t. 5, Warszawa, 1902, s. 310–311.

BONIECKI, A. *Kuchmistrzowice h. Leliwa*, in *Herbarz Polski*, t. 13, Warszawa, 1909, s. 86.

BORKOWSKA, M. S. OSB. *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemia Ruskie Korony Polskiej*, Warszawa: DIG, 2008.

BORKOWSKA, M. S. OSB. *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, Tyniec: Nakładem Opactwa Benedyktynów, 1989.

CASTRITIUS, H. *Das römische Namenssystem – Von der Dreinamigkeit zur Einnamigkeit?*, in *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, herausg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin–New York: W. de Gruyter, 1997, S. 30–40.

CETWIŃSKI, M.; DERWICH, M. *Herby, legendy, dawne mity*, Wrocław: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1989.

DORSZEWSKI, P. H. *Stań badań nad klasztorem kanoników regularnych w Trzemesznie*, in *Universitas Gedanensis*, t. 41, r. 23, 2011, s. 47–59.

DRUNGILAS, J. *Adaptacja i integracja pierwszego pokolenia szlachty polskiej osiedlającej się na Żmudzi (II połowa XVI – początek XVII wieku)*, in *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, t. 1, Toruń, 2009, s. 255–277.

DRUNGILAS, J. *Czy osiadła na Żmudzi szlachta polska uczyła się języka litewskiego? Kilka rozważań z językowej asymilacji w 2. poł. XVI–XVII w.*, in *Litwa i jej sąsiedzi w relacjach wzajemnych (XVII–XIX w.)*, pod red. I. Janickiej i A. Kołodziejczyk, Olsztyn–Gdańsk: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2014, s. 9–24.

DRUNGILAS, J. *Echa unii polsko–litewskich: imigracja polskiej szlachty na Żmudź, reemigracja oraz związki z krajem rodzinnym na przełomie XVI i XVII wieku*, in *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*, t. 14, 2015 (spauodoje).

DRUNGILAS, J. *Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia)*, in *Lietuvos istorijos metraštis, 2004–2, 2005*, p. 54–76.

DRUNGILAS, J. *Laukuvos apylinkių bajorija XVI–XVIII amžiuje*, in *Laukuva*, d. I, sud. V. Jocys, P. Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2005, p. 189–200.

DRUNGILAS, J. *Pinklės atvykusiai lenkų bajorijai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje 1447–1588 m.: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas*, in *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, 2014, p. 85–106.

ESTREICHER, K. *Bibliografia polska*, t. 32, Kraków: W Druk. Uniw. Jagiellońskiego, 1938.
FRIEDBERG, M. Ród Łabędziów w wiekach średnich, in *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie*, t. VII, Kraków, 1924/25, s. 1–100.

Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne, vol. 1: *Études d'anthroponymie médiévale, Ire et IIe rencontres*, Azay-le-Ferron, éd. M. Bourin, Tours: Publications de l'Université de Tours, 1988.

Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne, vol. 2: *Persistances du nom unique*, t. 1: *Les cas de la Bretagne. L'anthroponymie des clercs*, t. 2: *Désignation et anthroponymie des femmes. Méthodes statistiques pour l'anthroponymie*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours: Publications de l'Université de Tours, 1992.

Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne, vol. 3: *Enquêtes généalogiques et données prosopographiques*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours: Publications de l'Université de Tours, 1995.

Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne, vol. 4: *Discours sur le nom: normes, usages, imaginaire (VIe–XVIe siècles)*, éd. P. Beck, Tours: Publications de l'Université de Tours, 1997.

Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne, vol. 5: *Intégration et exclusion sociales: lectures anthroponymiques*, t. 1: *Serfs et dépendants au Moyen Âge (VIIIe–XIIe s.)*, t. 2: *Serfs et dépendants au Moyen Âge: „le nouveau servage“*, éd. M. Bourin et P. Chareille, Tours: Université de Tours, 2002.

Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne, vol. 6: *Le nom: histoire et statistiques. Quelles méthodes quantitatives pour une étude de l'anthroponymie médiévale?*, éd. P. Chareille, Tours: Université de Tours, 2008.

GUDMANTAS, K. Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielskio *Viso pasaulio kronikoje*, in *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos*, sud. S. Temčinas ir kt., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, p. 28–44.

HALBWACHS, M. *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris: Albin Michel, 1994.

HLEBIONEK, M. O pieczęciach starosty generalnego wielkopolski Adama Sędziwoja Czarnkowskiego, in *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, 2011, nr 2 (4), s. 11–60.

JABLONSKIS, K. Saliamonas Slavočinskis, in *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sud. V. Merkys, Vilnius: Mintis, 1973, p. 205–209.

JANKOWSKI, Cz. *Powiat oszmiański. Materjały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 3, Petersburg, 1898.

JUREK, T. *Rodowód Pogorzelów*, Kraków: Societas Vistulana, 2005.

KAJANTO, L. *The Latin cognomina*, Helsinki: Helsingfors, 1965.

KAZAŃCZUK, M. *Staropolskie legendy herbowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990.

KISARAUSKAS, V. *Lietuvos knygos ženklai 1518–1918*, Vilnius: Mokslas, 1984.

KLAPISCH-ZUBER, Ch. *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*, Paris: Éditions de l'EHESS, 1990.

KLIMAVIČIUS, R. Gorskių giminės genealogija, in: *Žemaičių praeitis*, ats. red. A. Butrimas, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 257–269.

KOCZERSKA, M. Świadomość genealogiczna możnowładztwa polskiego w XV wieku. Podstawy i środki wyrazu, in *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. S. K. Kuczyński, t. 2, Warszawa, 1982, s. 266–322.

KOSIŃSKI, A. A. Umiastowski herbu Roch III. Przydomku Pierzchała, in *Przewodnik heraldyczny*, t. 3, Warszawa, 1881, s. 525–544.

KURTYKA, J. *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków: Wydawnictwo i drukarnia „Secesja“, 1997.

Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinybas, d. II, parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas, Vilnius: Mintis, 1976.

MACIEJAUSKIENĖ, V. *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius: Mokslas, 1991.

MATUSZEWSKI, J. *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1975.

MATUSZEWSKI, J. Tytułomania szlachecka w świetle patronimików odurzędniczych, in *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 1970, t. XV, s. 237–271; 1970, t. XVI, s. 157–190.

MAZEL, F. Noms propres, dévolution du nom et dévolution du pouvoir dans l'aristocratie provençale (milieu X^e – fin XIIe siècle), in *Provence historique*, fasc. 212, 2003, p. 131–174.

MENANT, F. Ancêtres et patrimoine: les systems de designation dans l'aristocratie lombarde des XIe–XIIe siècles, in *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, herausg. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin–New York: W. de Gruyter, 1997, p. 176–189.

MENANT, F. Entre la famille et l'État: l'héritage du nom et ses détours dans l'Italie des communes, in *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Âge, Temps modernes*, t. 110, nr. 1, 1998, p. 253–270.

MOSINGIEWICZ, K. Imię jako źródło w badaniach genealogicznych, in *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, pod red. J. Hertla, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1982, s. 72–97.

NASSIET, M. *Parenté, noblesse et états dynastiques XVIe–XVIe siècles*, Paris: éditions de l'EHESS, 2000.

NOWAK, B. *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków: Avalon, 2009.

NOWAK, T. *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2003.

OEXLE, O. G. Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, in *Europaicher Adel 1750–1950*, hg. H.-U. Wehler, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990, S. 19–56.

PAKULSKI, J. *Nałęczę wielkopolscy w średniowieczu: genealogia, uposażenie i rola XII–XIV w.*, Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.

PIELAS, J. *Oleśnicy herbu Dębno w XVI–XVII wieku. Studium z dziejów zamożnej szlachty doby nowożytnej*, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2007.

PIETKIEWICZ, K. *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1995.

PLEWCZYŃSKI, M. *Szlakiem rodów rycerskich dawnego Mazowsza w XV–XVI wieku*, t. 1: *Powiat warszawski*, Oświęcim: Napoleon V, 2013.

RABIKAUSKAS, P. *Vilniaus Akademija ir Lietuvos Jėzuitai*, par. L. Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.

RAGAUSKIENĖ, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius: Valstybės žinios, 2002.

RAILAITĖ-BARDĖ, A. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginė savi-
monė ir jos atspindžiai heraldikoje XVI–XVIII a. Daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus univer-
sitetu leidykla, 2013.

SALWAY, B. What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B. C. to
A. D. 700, in *The Journal of Roman Studies*, vol. 84 (1994), p. 124–145.

SAVIŠČEVAS, E. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius: Vilniaus
universiteto leidykla, 2010.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod. red. F. Su-
limierskiego, t. IV, Warszawa, 1883.

Słownik historyczno-geograficzny ziemi warszawskiej w średniowieczu, opr. A. Wolff, K. Pa-
cuski, Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013.

SOBIESZCZAŃSKI, F. M. P. Umiastowski, in *Encyklopedia powszechna*, t. 26, Warszawa:
Nakład, druk i własność. S. Orgelbranda, 1887, s. 11.

SOLIN, H. Zur Entwicklung des römischen Namensystems, in *Person und name. Methodische
Probleme bei der Erstellung eines Personnamenbuches des Frühmittelalters*, herg. D. Geuenich,
W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin–New York: W. de Gruyter, 2002, S. 1–18.

STRZYŻEWSKI, W. *Herby i tytuły. Pieczęć szlachecka w księstwie głogowskim (XVI–XVIII
wiek)*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.

SZYMCZAKOWA, A. O przezwiskach i przydomkach szlachty sieradzkiej w XV wieku, in
Studia z dziejów państwa i prawa polskiego, t. IX, cz. 1, Lubliń–Łódź, 2006, s. 193–216.

Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy, opr.
H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 1: *Województwo wileńskie, XIV–XVIII
wiek*, pod. red. A. Rachuby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*,
pod. red. A. Rachuby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 3: *Księstwo Żmudzkie XIV–XVIII wiek*,
pod. red. A. Rachuby, Warszawa, 2015 (spauodoje).

WILSKA, M. *Mazowieckie środowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne*, War-
szawa: Neriton, 2012.

WOLFF, A. *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław–Warszawa–Kraków:
Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962.

WOLFF, J. *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg: W drukarni F. Susz-
czyńskiego, 1885.

WOLSKI, M. *Potoccy herbu Pilawa do początku XVII wieku. Studium genealogiczno-
własnościowe*, Kraków: Societas Vistulana, 2013.

WRONISZEWSKI, J. *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne
i gospodarcze*, Poznań–Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 2001.

АССМАН, Я. *Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая иден-
тичность в высоких культурах древности*, Москва: Языки славянской культуры, 2004.

КОБРИН, В. Б. *Опричнина. Генеалогия. Антропонимика*, Москва: Российский государ-
ственный гуманитарный университет, 2008.

ЭКСЛЕ, О. Г. *Memoria* Вельфов: домовая традиция аристократических родов, in *История и память. Историческая культура Европы до начала нового времени*, под ред. Л. И. Репиной, Москва: Кругъ, 2006, с. 308–338.

ЭКСЛЕ, О. Г. Аристократия, *memoria* и культурная память (на примере мемориальной капеллы Фуггеров в Аугсбурге), in *Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала нового времени*, под ред. Л. И. Репиной, Москва: Кругъ, 2003, с. 38–51.

REFLECTIONS OF THE GENEALOGICAL IDENTITY OF THE POLISH FAMILIES LIVING IN SAMOGITIA IN ANTHROPNOMY: MOTIF OF ORIGIN (SECOND HALF OF THE 16TH – 18TH CENTURY)

Summary

JONAS DRUNGILAS

The article analyses personal names utilized by the Polish families which in the period from the second half of the 16th to the 18th century settled down in Samogitia and became part of the ruling elite of the Duchy of Samogitia, focusing on the names which revealed the motif of origin functioning in the genealogical identity of the said families. It should be noted that there were additional factors which, alongside the usual factors affecting the genealogical memory, stimulated the aforementioned motif. They included incoming fellow-countrymen, retained possessions in the motherland, military service and other duties in Poland and at times emerging cases pertaining to the proof of the noble background, however, the aforementioned factors had greater effect on the genealogical identity of the 1st–3rd generations, whereas in later generations it was for the most part in the state of recess.

In the personal names subjected to analysis the motif of origin was observed in three forms: place of origin, ancestor's name and adopted eponyms of the Polish heraldry. a) The time when the name of the birthplace was recorded and the precision (e.g. part of the family's "nest") or abstractedness (e.g. Mazovia) with which it was recorded in the personal names of the Polish families were closely related to the social status to which the person/family managed to ascend as the said place names would become part of self-identification. Similarly, the names of birthplaces utilized by later generations are retrospective sources reflecting the landownership related structure of the noblemen who relocated in the 16th century. b) The use of the ancestor's name with the patronymic suffix (e.g. Пашко → *Paszkowicz*, Франц → *Frąckiewicz*) for personal names of the representatives of later generations indicates a certain function of foundation played by the former in the memory flow of the family – he was the one to start the history of the branch of the family in the GDL. c) The use of eponyms – names of characters of the Polish heraldry related legends (*Dunin*, *Skarbek*) and later also coats of arms (*Nalęcz*) – as personal names suggests of the functioning form of cultural memory structured by the information of the then popular armorials of B. Paprocki, S. Okolski and K. Niesiecki and adaptation of the legends themselves in the

noble society. This also indicates the feeling of belonging to a heraldic family, represents its nobility and alludes to the Polish background.

The specific cases presented in the research indicate that official ascent of each family was closely related to the utilization of an ancestor's name or birthplace as a personal name. In the cases of the use of an eponym, however, this might have been determined not only by the changes in the status of a family (e.g. Vაჰინსკის) or family relations (e.g. Rajeckis), but also the trends related to the spreading of the legend within the nobility. Moreover, the person who was the first in the family to use any form suggesting its Polish origin as part of his name was not only the keeper of the memory, but also the initiator of a new family tradition pertaining not only to the nurturing of the said forms of origin within the family, but also to making them public.

Hence the above-described sightings exhibit the benefits rendered by anthroponymy. Firstly, data of personal names allow a more consistent and thorough observation of factors pertaining to the formation of the genealogical identity. Secondly, the accumulated materials suggest that origin related information (place, ancestor's name) preserved by the later generations of incomers and surnames which were introduced only in the end of the 16th century bespeak of the verbal transmission of genealogical knowledge carried by each generation of a family. Later, through the recording of the name of the family's "nest" or an ancestor as a personal name the said knowledge would turn into the artefact of cultural memory which was functioning in documents of various content and activating family members' memory. Thus, in this case personal names as a certain form of the genealogical memory of the nobility provide more information than family trees drawn up in the 18th–20th century. In addition, they serve as a perfect indicator of social and mental changes in the families. On the other hand, the said forms of origin, as beads put on a string of family personal names, serve as a "code" which helps open certain pages of family history encoded therein.

Gauta 2014 m. spalio mėn.

Jonas Drungilas – Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus archeografas. Tyrinėjimų kryptis – XVI–XVII a. Lietuvos bajorijos etninė ir socialinė istorija, magdeburginių miestų šaltiniai.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108.

El. paštas: jons.drungilas@gmail.com